

Beata Wiśniewska

**RODZICE – SZKOŁA:
wybrane aspekty budowania współpracy**

Spis treści

Wstęp	3
I. Formalne podstawy roli i pozycji rodzica w szkole	5
1. Status prawny rodzica w aktach prawnych w Polsce.....	5
1.1. Rada Rodziców i Rada Szkoły, jako organy szkoły.....	18
2. Status prawny rodzica w aktach prawnych o zasięgu europejskim.....	20
2.1. Karta Praw i Obowiązków Rodziców w Europie.....	21
II. Przemiany rodzicielstwa w ostatnich dekadach XX i na początku XXI wieku	24
1. Pojęcie, struktura i funkcje rodziny	25
2. Rodzina w procesie przemian.....	27
3. Rodzina, jako wartość.....	33
III. Współpraca szkoła – rodzice: wybrane płaszczyzny i aspekty	39
1. Warunki owocnej współpracy.....	39
2. Rozpoznanie środowiska rodzinnego, lokalnego i szkolnego.....	42
3. Płaszczyzny współpracy rodziców i szkoły – praktyczne egzemplifikacje...	45
Zakończenie	52
Streszczenie	53
Summary	54
Bibliografia	55

Wstęp

*„Bliska współpraca rodziców
z nauczycielami jest konieczna po to,
żeby dziecko mogło żyć w zintegrowanych,
a nie w dwóch odrębnych systemach”*

Wojciech Eichelberg

Szybki rozwój demokracji i samorządności spowodował wiele istotnych zmian w funkcjonowaniu polskich szkół. Placówki oświatowe pełnią ważną rolę w życiu uczniów, rodziców i całej lokalnej społeczności. Wraz ze zmianami społecznymi, gospodarczymi i politycznymi pojawiają się zmiany, co do charakteru pełnionych ról przez szkoły i placówki. Muszą one zaspokoić wymagania, oczekiwania i rosnące ambicje rodziców. Bardziej świadomy stał się wybór szkoły dla dziecka, rodzice kontrolują treści dydaktyczne i wychowawcze.

Obecność rodziców w życiu szkoły, w jej różnych formach działalności prowadzi konsekwentnie do poszukiwania różnorodnych metod i środków umożliwiających współpracę. Istotne jest ukazanie rodzicom szkoły i nauczyciela, jako środowiska przyjaznego, profesjonalnego i kompetentnego dla nich i ich dziecka.

Poznanie szkoły i nauczycieli przez rodziców oraz stopniowe angażowanie ich do określonych zadań, wzmacnia efekt wychowawczy, pomaga w lepszym rozumieniu dziecka i jego sytuacji przez obie strony. Dziecko utwierdza się w przekonaniu, że zainteresowanie nim i jego postępami jest autentyczne i trwałe. Współpraca szkoły z rodzicami służyć ma ściślemu współdziałaniu w budowaniu osobistego świata wartości ucznia.

Rodzice i szkoła to instytucje spełniające funkcje wychowawcze, warto jednak pamiętać, że szkoła pełni funkcję jedynie wspomagającą rodziców. Umiejętna współpraca z rodzicami może ułatwić osiągnięcie pożądanych efektów wychowawczych, ma również znaczący wpływ na osiągnięcia dydaktyczne. Integralność i współzależność procesów wychowawczych i działań dydaktycznych wymaga płynnej współpracy podmiotów oddziałujących. W każdej współpracy istotnymi czynnikami są: odpowiedni klimat, poczucie bezpieczeństwa i sprawstwa oraz ważność przedsięwzięcia. Ostatni z elementów powinien być potraktowany jak misja, za której powodzenie odpowiedzialni są w równej mierze rodzice, jak i szkoła. Wspólnota celu, jakim jest szeroko pojęte dobro dziecka wymaga synchronii, koordynacji i wzajemnego uzupełniania się. Bezpieczna i dobra szkoła, mogąca pochwalić się skutecznością dydaktyczną i wychowawczą oparta na partnerskiej współpracy i wzajemnym szacunku nauczycieli i rodziców w dalszym ciągu jest rozwiązaniem modelowym, do którego należy nieustannie dążyć.

Niniejsza praca, składająca się z trzech rozdziałów ma na celu przybliżenie podstaw prawnych regulujących rolę i pozycję rodzica w szkole, co omówiono w rozdziale pierwszym. Warto również przypomnieć, jakim przemianom podlegały role i postawy rodzicielskie, czego dokonano w rozdziale drugim. W części trzeciej omówione zostały przykładowe płaszczyzny współpracy szkoły z rodzicami.

I. FORMALNE PODSTAWY ROLI I POZYCJI RODZICA W SZKOLE

Stosunkowo nowa jest świadomość rodziców, że mają oni prawo do współdecydowania o kształcie programowym i wychowawczym szkoły. W aktach prawnych regulujących funkcjonowanie systemów edukacyjnych pojawiły się zapisy przyznające rodzicom uprawnienia:

- na poziomie krajowym – konsultacyjne, a czasem decyzyjne,
- na poziomie regionalnym (lokalnym) – konsultacyjne,
- na poziomie szkolnym – decyzyjne¹.

Na początku lat 80 w programie oświatowym „Solidarności” pojawił się postulat uspołecznienia szkoły, podczas obrad tzw. okrągłego stołu (10 marca 1989 r.) ustalono, że uspołecznienie należy rozumieć jako samorządność nauczycieli, uczniów i rodziców. Z „Raportu o stanie i kierunkach rozwoju edukacji narodowej w PRL” z 1989 r. wynika, że główną przyczyną kryzysu oświaty w Polsce był zbyt mały zakres uspołecznienia procesów decyzyjnych - niewystarczające uprawnienia kontrolne i stanowiące rodziców².

Początek reform w 1989 r. wprowadził pierwsze akcenty mówiące o prawach rodziców.

1. Status prawny rodzica w aktach prawnych w Polsce

Podstawowymi aktami prawnymi regulującymi uprawnienia rodziców w szkole są:

- Konstytucja RP,
- Konwencja o prawach dziecka,
- Ustawa o systemie oświaty,
- Zarządzenie Nr 14 MEN w sprawie ramowego statutu szkoły publicznej,
- Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. - Karta Nauczyciela.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Odpowiedzialność za dziecko jest naturalnym prawem rodzica. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej prawa rodziców ujmuje w nawiązaniu do ochrony wolności przekonań, praw ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych obywatela, rodziny, dziecka.

Art. 48.

1. **Rodzice** mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania.

¹ E. Wieczorek, *Prawa rodziców w szkole*, w: „Nowa Szkoła”, nr 2., 2003

² Tamże.

2. Ograniczenie lub pozbawienie **praw rodzicielskich** może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu./.../

Art.53.

1. **Każdemu** zapewnia się wolność sumienia i religii./.../

3. **Rodzice** mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniami. Przepis art. 48 ust. 1 stosuje się odpowiednio.

4. Religia kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej może być przedmiotem nauczania w szkole, przy czym nie może być naruszona wolność sumienia i religii innych osób.

5. Wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób.

6. Nikt nie może być zmuszany do uczestniczenia ani do nieuczestniczenia w praktykach religijnych.

7. Nikt nie może być obowiązany przez organy władzy publicznej do ujawnienia swojego światopoglądu, przekonań religijnych lub wyznania. /.../

Art.70.

1. **Każdy** ma prawo do nauki. Nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa. Sposób wykonywania obowiązku szkolnego określa ustawa.

2. Nauka w szkołach publicznych jest bezpłatna. Ustawa może dopuścić świadczenie niektórych usług edukacyjnych przez publiczne szkoły wyższe za odpłatnością.

3. **Rodzice** mają wolność wyboru dla swoich dzieci szkół innych niż publiczne. **Obywatele** i instytucje mają prawo zakładania szkół podstawowych, ponadpodstawowych i wyższych oraz zakładów wychowawczych. Warunki zakładania i działalności szkół niepublicznych oraz udziału władz publicznych w ich finansowaniu, a także zasady nadzoru pedagogicznego nad szkołami i zakładami wychowawczymi, określa ustawa.

4. Władze publiczne zapewniają **obywatelom** powszechny i równy dostęp do wykształcenia. W tym celu tworzą i wspierają systemy indywidualnej pomocy finansowej i organizacyjnej dla uczniów i studentów. Warunki udzielania pomocy określa ustawa. /.../

Art.72.

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją³ ./.../

Konwencja o prawach dziecka (fragmenty)

Art. 5

Państwa-Strony będą szanowały odpowiedzialność, prawo i obowiązek **rodziców** lub, w odpowiednich przypadkach, **członków dalszej rodziny lub środowiska**, zgodnie z miejscowymi obyczajami, **opiekunów prawnych lub innych osób prawnie odpowiedzialnych za dziecko**, do zapewnienia mu, w sposób odpowiadający rozwojowi jego zdolności, możliwości ukierunkowania go i udzielenia mu rad przy korzystaniu przez nie z praw przyznanych mu w niniejszej konwencji.

Art. 14

1. Państwa-Strony będą respektowały prawo dziecka do swobody myśli, sumienia i wyznania.
2. Państwa-Strony będą respektowały prawa i obowiązki **rodziców** lub, w odpowiednich przypadkach, **opiekunów prawnych** odnośnie do ukierunkowania dziecka w korzystaniu z jego praw w sposób zgodny z rozwijającymi się zdolnościami dziecka.

Art. 18

1. Państwa-Strony podejmą wszelkie możliwe starania dla pełnego uznania zasady, że **oboje rodzice** ponoszą wspólną odpowiedzialność za wychowanie i rozwój dziecka. **Rodzice** lub w określonych przypadkach **opiekunowie prawni** ponoszą główną odpowiedzialność za wychowanie i rozwój dziecka. Jak najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka ma być przedmiotem ich największej troski.
2. W celu zagwarantowania i popierania praw zawartych w niniejszej konwencji Państwa-Strony będą okazywały odpowiednią pomoc **rodzicom oraz opiekunom prawnym** w wykonywaniu przez nich obowiązków związanych z wychowaniem dzieci oraz zapewnią rozwój instytucji, zakładów i usług w zakresie opieki nad dziećmi.
3. Państwa-Strony będą podejmowały wszelkie właściwe kroki dla zapewnienia **dzieciom pracujących rodziców** prawa do korzystania z usług instytucji i zakładów w zakresie opieki nad dziećmi, do których są one uprawnione⁴.

³ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*,
<http://www.sejm.gov.pl/prawo/kons/kon1.htm>

⁴ *Tekst Konwencji o prawach dziecka opublikowany w wraz z załącznikiem zawierającym zastrzeżenia i deklaracje strony polskiej* (Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526)

Ustawa o systemie oświaty (z dnia 07.09.1991r. - fragmenty)

Rodzicielski status podmiotu w relacji ze szkołą ujmuje ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 roku. Ustawa daje podstawy realizacji między innymi takich praw rodziców, jak: prawo do wyboru szkoły dla dziecka, prawo rodziców do określania wychowania i rodzaju nauczania ich małoletnich dzieci, prawo rodziców do wychowywania dzieci zgodnie z ich przekonaniem i światopoglądem. Chcąc bliżej zapoznać się z zapisami ustawy należy szczegółowo przeanalizować poszczególne artykuły⁵.

Art.1.

System oświaty zapewnia w szczególności: /.../

2) wspomaganie przez szkołę **wychowawczej roli rodziny**.

Art.12.

1. Publiczne szkoły podstawowe i gimnazja organizują naukę religii **na życzenie rodziców**, publiczne szkoły ponadgimnazjalne - **na życzenie bądź rodziców, bądź samych uczniów** /.../

Art.13.

1. Szkoła publiczna umożliwia uczniom podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej, a w szczególności naukę języka oraz własnej historii i kultury.

2. **Na wniosek rodziców** nauka, o której mowa w ust. 1, może być prowadzona:

- 1) w osobnych grupach, oddziałach lub szkołach,
- 2) w grupach, oddziałach lub szkołach — z dodatkową nauką języka oraz własnej historii i kultury,
- 3) w międzyszkolnych zespołach nauczania.

Art.14.

/.../

3. Dziecko w wieku 5 lat jest obowiązane odbyć roczne przygotowanie przedszkolne w przedszkolu, oddziale przedszkolnym zorganizowanym w szkole podstawowej lub w innej formie wychowania przedszkolnego. (*nowe brzmienie ust. 3 wchodzi w życie z dniem 01.09.2011*)

4. Zapewnienie warunków do spełniania obowiązku, o którym mowa w ust. 3, jest zadaniem własnym gminy. /.../

⁵ Tekst ustawy o systemie oświaty ze zmianami wynikającymi z ustawy z dnia 19 marca 2009r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 56, poz.458), Materiał opracowany w Departamencie Prawnym MEN, http://www.kuratorium.bialystok.pl/kuratorium2/akty_prawne/1.pdf

Art.16.

1. **Na wniosek rodziców** naukę w szkole podstawowej może także rozpocząć dziecko, które w danym roku kalendarzowym kończy 5 lat, jeżeli wykazuje psychofizyczną dojrzałość do podjęcia nauki szkolnej.

(nowe brzmienie ust. 1 wchodzi w życie z dniem 01.09.2012r.)/.../

8. **Na wniosek rodziców** dyrektor odpowiednio publicznego lub niepublicznego przedszkola, szkoły podstawowej, gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej, do której dziecko zostało przyjęte, może zezwolić, w drodze decyzji, na spełnianie przez dziecko odpowiednio obowiązku, o którym mowa w art. 14 ust. 3, poza przedszkolem, oddziałem przedszkolnym lub inną formą wychowania przedszkolnego i obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki poza szkołą./.../

Art.18.

Rodzice dziecka podlegającego obowiązkowi szkolnemu są obowiązani do:

- 1) dopełnienia czynności związanych ze zgłoszeniem dziecka do szkoły,
- 2) zapewnienia regularnego uczęszczania dziecka na zajęcia szkolne,
- 3) zapewnienia dziecku warunków umożliwiających przygotowanie się do zajęć szkolnych,
- 4) zapewnienia dziecku realizującemu obowiązek szkolny poza szkołą, warunków nauki określonych w zezwoleniu, o którym mowa w art. 16 ust. 8,
- 5) powiadamiania organów gminy o formie spełniania obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki przez młodzież w wieku 16-18 lat i zmianach w tym zakresie.

Art.36a.(dotyczy konkursu na stanowisko dyrektora placówki)

4. Jeżeli do konkursu nie zgłosi się żaden kandydat albo w wyniku konkursu nie wyłoniono kandydata, organ prowadzący powierza to stanowisko ustalonemu przez siebie kandydatowi, po zasięgnięciu opinii **rady szkoły lub placówki** i rady pedagogicznej.

6. W celu przeprowadzenia konkursu organ prowadzący szkołę lub placówkę powołuje komisję konkursową w składzie:

- 1) trzech przedstawicieli organu prowadzącego szkołę lub placówkę;
- 2) dwóch przedstawicieli organu sprawującego nadzór pedagogiczny;
- 3) po jednym przedstawicielu:
 - a) rady pedagogicznej,
 - b) rodziców,
 - c) zakładowych organizacji związkowych, przy czym przedstawiciel związku zawodowego nie może być zatrudniony w szkole lub placówce, której konkurs dotyczy./.../

14. Po upływie okresu, o którym mowa w ust. 13, organ prowadzący, po zasięgnięciu opinii **rady szkoły lub placówki** i rady pedagogicznej, w uzgodnieniu z kuratorem oświaty, a w przypadku szkoły i placówki artystycznej oraz placówki, o której mowa w art. 2 pkt 7, dla uczniów szkół artystycznych – z ministrem właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, może przedłużać powierzenie stanowiska na kolejne okresy wymienione w ust. 13. Wymogu uzgodnienia z kuratorem oświaty nie stosuje się w przypadku szkół i placówek, o których mowa w art. 5 ust. 3b./.../

Art. 37.

1. W szkole lub placówce, w których zgodnie z ramowym statutem może być utworzone stanowisko wicedyrektora i inne stanowiska kierownicze, powierzenia tych stanowisk i odwołania z nich dokonuje dyrektor szkoły lub placówki, po zasięgnięciu opinii organu prowadzącego, **rady szkoły lub placówki** oraz rady pedagogicznej./.../

Art.39.

1. Dyrektor szkoły lub placówki w szczególności:

4) realizuje uchwały **rady szkoły lub placówki** oraz rady pedagogicznej, podjęte w ramach kompetencji stanowiących,

5) dysponuje środkami określonymi w planie finansowym szkoły lub placówki, zaopiniowanym przez **radę szkoły** i ponosi odpowiedzialność za ich prawidłowe wykorzystanie /.../

3. Dyrektor jest kierownikiem zakładu pracy dla zatrudnionych w szkole lub placówce nauczycieli i pracowników niebędących nauczycielami.

Dyrektor w szczególności decyduje w sprawach:

3) występowania z wnioskami, po zasięgnięciu opinii rady pedagogicznej i **rady szkoły lub placówki**, w sprawach nagród i innych wyróżnień dla nauczycieli oraz pozostałych pracowników szkoły lub placówki.

4. Dyrektor szkoły lub placówki w wykonywaniu swoich działań współpracuje z **radą szkoły lub placówki**, radą pedagogiczną, **rodzicami** i samorządem uczniowskim.

Art.40. /.../

5. Zebrania plenarne rady pedagogicznej są organizowane przed rozpoczęciem roku szkolnego, w każdym okresie (semestrze) w związku z zatwierdzeniem wyników klasyfikowania i promowania uczniów, po zakończeniu rocznych zajęć szkolnych oraz w miarę bieżących potrzeb. Zebrania mogą być organizowane na wniosek organu sprawującego nadzór pedagogiczny, z inicjatywy przewodniczącego, **rady szkoły lub placówki**, organu prowadzącego szkołę lub placówkę albo co najmniej 1/3 członków rady pedagogicznej.

Art.41.

1. Do kompetencji stanowiących rady pedagogicznej należy:

1) zatwierdzanie planów pracy szkoły lub placówki po zaopiniowaniu przez **radę szkoły lub placówki**, /.../

3) podejmowanie uchwał w sprawie innowacji i eksperymentów pedagogicznych w szkole lub placówce, po zaopiniowaniu ich projektów przez **radę szkoły lub placówki**.

Art.42.

1. Rada pedagogiczna przygotowuje projekt statutu szkoły lub placówki albo jego zmian i przedstawia do uchwalenia **radzie szkoły lub placówki**./.../

Art. 48.

1. Organ stanowiący jednostki samorządu terytorialnego może powołać radę oświatową działającą przy tym organie.

2. Do zadań rady oświatowej należy:

1) badanie potrzeb oświatowych na obszarze działania jednostki samorządu terytorialnego oraz przygotowywanie projektów ich zaspokajania;

2) opiniowanie budżetu jednostki samorządu terytorialnego w części dotyczącej wydatków na oświatę;

3) opiniowanie projektów sieci publicznych szkół i placówek;

4) opiniowanie projektów aktów prawa miejscowego wydawanych w sprawach oświaty;

5) wyrażanie opinii i wniosków w innych sprawach dotyczących oświaty.

3. Właściwy organ jednostki samorządu terytorialnego jest obowiązany przedstawić radzie oświatowej projekty aktów, o których mowa w ust. 2 pkt 2-4.

Art. 49.

Organ, o którym mowa w art. 48 ust. 1, ustala:

1) skład i zasady wyboru członków rady oświatowej;

2) regulamin działania rady oświatowej.

Art. 50.

1. W szkołach i placówkach mogą działać **rady szkół i placówek**.

2. **Rada szkoły lub placówki** uczestniczy w rozwiązywaniu spraw wewnętrznych szkoły lub placówki, a także:

1) uchwała statut szkoły lub placówki;

2) przedstawia wnioski w sprawie rocznego planu finansowego środków specjalnych szkoły lub placówki i opiniuje projekt planu finansowego szkoły lub placówki;

3) może występować do organu sprawującego nadzór pedagogiczny nad szkołą lub placówką z wnioskami o zbadanie i dokonanie oceny działalności szkoły lub placówki, jej

dyrektora lub innego nauczyciela zatrudnionego w szkole lub placówce; wnioski te mają dla organu charakter wiążący;

4) opiniuje plan pracy szkoły lub placówki, projekty innowacji i eksperymentów pedagogicznych oraz inne sprawy istotne dla szkoły lub placówki;

5) z własnej inicjatywy ocenia sytuację oraz stan szkoły lub placówki i występuje z wnioskami do dyrektora, rady pedagogicznej, organu prowadzącego szkołę lub placówkę oraz do wojewódzkiej rady oświatowej, w szczególności w sprawach organizacji zajęć pozalekcyjnych i przedmiotów nadobowiązkowych.

3. W celu wspierania działalności statutowej szkoły lub placówki **rada szkoły lub placówki** może gromadzić fundusze z dobrowolnych składek oraz innych źródeł. Zasady wydatkowania funduszy rady szkoły lub placówki określa regulamin, o którym mowa w art. 51. ust. 5.

Art. 51.

1. **W skład rady szkoły lub placówki** wchodzi, z zastrzeżeniem ust. 1a-1c, w równej liczbie:

1) nauczyciele wybrani przez ogół nauczycieli;

2) **rodzice wybrani przez ogół rodziców**;

3) uczniowie wybrani przez ogół uczniów.

1a. **W skład rady szkoły lub placówki** nie wchodzi uczniowie przedszkoli, szkół podstawowych, z wyłączeniem szkół dla dorosłych, a także uczniowie szkół specjalnych i placówek dla dzieci i młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym, znacznym lub głębokim oraz uczniowie szkół i placówek określonych w przepisach wydanych na podstawie art. 55. ust. 6.

1b. W gimnazjach dla dzieci i młodzieży udział uczniów w **radzie szkoły** nie jest obowiązkowy.

1c. W szkołach i placówkach określonych w przepisach wydanych na podstawie art. 53. ust. 6 udział **rodziców w radzie szkoły lub placówki** nie jest obowiązkowy.

2. Rada powinna liczyć co najmniej 6 osób.

3. Tryb wyboru członków **rady szkoły lub placówki** określa statut szkoły lub placówki. Statut szkoły lub placówki może przewidywać rozszerzenie składu rady o inne osoby niż wymienione w ust.1.

4. Kadencja **rady szkoły lub placówki** trwa 3 lata. Statut szkoły lub placówki może dopuszczać dokonywanie corocznej zmiany jednej trzeciej składu rady.

5. **Rada szkoły lub placówki** uchwała regulamin swojej działalności oraz wybiera przewodniczącego. Zebrania rady są protokołowane.

- 5a. W regulaminie, o którym mowa w ust. 5, mogą być określone rodzaje spraw, w których rozpatrywaniu nie biorą udziału przedstawiciele uczniów.
6. W posiedzeniach **rady szkoły lub placówki** może brać udział, z głosem doradczym, dyrektor szkoły lub placówki.
7. Do udziału w posiedzeniach **rady szkoły lub placówki** mogą być zapraszane przez przewodniczącego, za zgodą lub na wniosek rady, inne osoby z głosem doradczym.
8. **Rady szkół lub placówek** mogą porozumiewać się ze sobą, ustalając zasady i zakres współpracy.
9. Powstanie **rady szkoły lub placówki** organizuje dyrektor szkoły lub placówki z własnej inicjatywy albo na wniosek **rady rodziców**, a w przypadku gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych także na wniosek samorządu uczniowskiego.
10. W szkołach artystycznych przepisy ust. 1a-1c i 9 stosuje się odpowiednio.

Art. 52.

1. **Rady szkoły lub placówki** nie powołuje się w szkołach i placówkach, w których ze względu na specyfikę organizacji pracy i zadania nie ma możliwości wyłonienia stałej reprezentacji **rodziców** lub uczniów, o której mowa w art. 51. ust. 1 pkt 2. i 3.
2. W szkołach lub placówkach, w których rada nie została powołana, zadania rady wykonuje rada pedagogiczna.

Art. 53.

1. W szkołach i placówkach, z zastrzeżeniem ust. 6, działają **rady rodziców**, które reprezentują **ogół rodziców** uczniów.
2. W skład rad rodziców wchodzi:
 - 1) w szkołach - po jednym przedstawicielu rad oddziałowych, wybranych w tajnych wyborach przez zebranie **rodziców** uczniów danego oddziału;
 - 2) w placówkach - co najmniej 7 przedstawicieli, wybranych w tajnych wyborach przez zebranie **rodziców** wychowanków danej placówki;
 - 3) w szkołach artystycznych - co najmniej 7 przedstawicieli, wybranych w tajnych wyborach przez zebranie **rodziców** uczniów danej szkoły.
3. W wyborach, o których mowa w ust. 2, jednego ucznia reprezentuje jeden **rodzic**. Wybory przeprowadza się na pierwszym zebraniu **rodziców** w każdym roku szkolnym.
4. **Rada rodziców** uchwała regulamin swojej działalności, w którym określa w szczególności:
 - 1) wewnętrzną strukturę i tryb pracy rady;

2) szczegółowy tryb przeprowadzania wyborów do rad, o których mowa w ust. 2 pkt 1-3, oraz przedstawicieli rad oddziałowych, o których mowa w ust. 2 pkt 1, do **rady rodziców** odpowiednio szkoły lub placówki.

5. **Rady rodziców** mogą porozumiewać się ze sobą, ustalając zasady i zakres współpracy.

6. Minister właściwy do spraw oświaty i wychowania, a w przypadku szkół i placówek artystycznych minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określa, w drodze rozporządzenia, rodzaje szkół i placówek, w których nie tworzy się **rad rodziców** , uwzględniając organizację szkoły lub placówki lub brak możliwości bezpośredniego uczestniczenia w ich działalności reprezentacji **rodziców** .

Art. 54.

1. **Rada rodziców** może występować do dyrektora i innych organów szkoły lub placówki, organu prowadzącego szkołę lub placówkę oraz organu sprawującego nadzór pedagogiczny z wnioskami i opiniami we wszystkich sprawach szkoły lub placówki.

2. Do kompetencji **rady rodziców** , z zastrzeżeniem ust. 3 i 4, należy:

1) uchwalanie w porozumieniu z radą pedagogiczną:

a) programu wychowawczego szkoły obejmującego wszystkie treści i działania o charakterze wychowawczym skierowane do uczniów, realizowanego przez nauczycieli,

b) programu profilaktyki dostosowanego do potrzeb rozwojowych uczniów oraz potrzeb danego środowiska, obejmującego wszystkie treści i działania o charakterze profilaktycznym skierowane do uczniów, nauczycieli i **rodziców** ;

2) opiniowanie programu i harmonogramu poprawy efektywności kształcenia lub wychowania szkoły lub placówki, o którym mowa w art. 34 ust. 2;

3) opiniowanie projektu planu finansowego składanego przez dyrektora szkoły.

3. W szkołach artystycznych, w których nie prowadzi się kształcenia ogólnego, nie uchwała się programu profilaktyki, o którym mowa w ust. 2 pkt 1 lit. b.

4. Jeżeli **rada rodziców** w terminie 30 dni od dnia rozpoczęcia roku szkolnego nie uzyska porozumienia z radą pedagogiczną w sprawie programu, o którym mowa w ust. 2 pkt 1 lit. a lub b, program ten ustala dyrektor szkoły w uzgodnieniu z organem sprawującym nadzór pedagogiczny.

Program ustalony przez dyrektora szkoły obowiązuje do czasu uchwalenia programu przez **radę rodziców** w porozumieniu z radą pedagogiczną.

5. W szkołach i placówkach, w których nie tworzy się **rad rodziców** , programy, o których mowa w ust. 2 pkt 1, uchwała rada pedagogiczna.

6. Programów, o których mowa w ust. 2 pkt 1, nie uchwała się w szkołach dla dorosłych.

7. W szkołach i placówkach publicznych prowadzonych przez osoby prawne inne niż jednostki samorządu terytorialnego lub przez osoby fizyczne oraz w szkołach i placówkach niepublicznych programy, o których mowa w ust. 2 pkt 1, ustala organ wskazany w statucie szkoły lub placówki.

8. W celu wspierania działalności statutowej szkoły lub placówki, **rada rodziców** może gromadzić fundusze z dobrowolnych składek **rodziców** oraz innych źródeł. Zasady wydatkowania funduszy **rady rodziców** określa regulamin, o którym mowa w art. 53 ust. 4.

Art.56.

/.../

2. Podjęcie działalności w szkole lub placówce przez stowarzyszenie lub inną organizację, o których mowa w ust. 1, wymaga uzyskania zgody dyrektora szkoły lub placówki, wyrażonej po uprzednim uzgodnieniu warunków tej działalności oraz po uzyskaniu pozytywnej opinii **rady szkoły lub placówki i rady rodziców**. /.../

Art. 59.

1. Szkoła publiczna, z zastrzeżeniem ust. 1a i 2, może być zlikwidowana z końcem roku szkolnego przez organ prowadzący szkołę, po zapewnieniu przez ten organ uczniom możliwości kontynuowania nauki w innej szkole publicznej tego samego typu, a także odpowiednio o tym samym lub zbliżonym profilu kształcenia ogólnozawodowego albo kształcącej w tym samym lub zbliżonym zawodzie. Organ prowadzący jest obowiązany, co najmniej na 6 miesięcy przed terminem likwidacji, zawiadomić o zamiarze likwidacji szkoły: **rodziców uczniów** (w przypadku szkoły dla dorosłych - uczniów), właściwego kuratora oświaty oraz organ wykonawczy jednostki samorządu terytorialnego właściwej do prowadzenia szkół danego typu.

Art. 62.

1. Organ prowadzący szkoły różnych typów lub placówki może je połączyć w zespół. Połączenie nie narusza odrębności rad pedagogicznych, **rad rodziców, rad szkół lub placówek** i samorządów uczniowskich poszczególnych szkół lub placówek, o ile statut zespołu nie stanowi inaczej./.../

Art. 64a.

1. Dyrektor szkoły podstawowej, gimnazjum, szkoły ponadgimnazjalnej oraz szkoły artystycznej może z własnej inicjatywy lub na wniosek **rady szkoły, rady rodziców**, rady pedagogicznej lub samorządu uczniowskiego, za zgodą odpowiednio **rady rodziców** i rady pedagogicznej oraz w przypadku, gdy z inicjatywą wystąpił dyrektor szkoły lub wniosku złożonego przez inny podmiot niż samorząd uczniowski - także po uzyskaniu opinii samorządu uczniowskiego, wprowadzić obowiązek noszenia przez uczniów na terenie szkoły jednolitego stroju.

2. Wniosek, o którym mowa w ust. 1, dyrektor szkoły rozpatruje w terminie nie dłuższym niż 3 miesiące.
3. Wzór jednolitego stroju, o którym mowa w ust. 1, ustala dyrektor szkoły w uzgodnieniu z **radą rodziców** i po zasięgnięciu opinii rady pedagogicznej i samorządu uczniowskiego.
4. Dyrektor szkoły, w której wprowadzono obowiązek noszenia przez uczniów jednolitego stroju, może w uzgodnieniu z **radą rodziców** i po zasięgnięciu opinii rady pedagogicznej określić sytuacje, w których przebywanie ucznia na terenie szkoły nie wymaga noszenia przez niego jednolitego stroju.
5. Przepisów ust. 1-4 nie stosuje się w szkołach, w których nie tworzy się rad rodziców.
6. W szkołach, w których nie wprowadzono obowiązku noszenia przez uczniów jednolitego stroju, oraz w szkołach, o których mowa w ust. 5, statut szkoły określa zasady ubierania się uczniów na terenie szkoły.
7. Do zniesienia obowiązku noszenia przez uczniów jednolitego stroju, stosuje się odpowiednio przepisy ust. 1 i 2.

Art. 66.

1. **Na wniosek lub za zgodą rodziców** albo pełnoletniego ucznia dyrektor szkoły po zasięgnięciu opinii rady pedagogicznej i publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej, może zezwolić uczniowi na indywidualny program lub tok nauki oraz wyznaczyć nauczyciela-opiekuna. Odmowa udzielenia zezwolenia następuje w drodze decyzji administracyjnej./.../

Art. 71 b.

/.../

5. Starosta właściwy ze względu na miejsce zamieszkania dziecka posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, **na wniosek rodziców**, zapewnia mu odpowiednią formę kształcenia, uwzględniając rodzaj niepełnosprawności, w tym stopień upośledzenia umysłowego, z zastrzeżeniem ust. 5a.

5a. Jeżeli orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego zaleca kształcenie dziecka odpowiednio w przedszkolu specjalnym albo w przedszkolu, szkole podstawowej lub gimnazjum, ogólnodostępnych lub integracyjnych, odpowiednią formę kształcenia, **na wniosek rodziców**, zapewnia jednostka samorządu terytorialnego właściwa ze względu na miejsce zamieszkania dziecka, do której zadań własnych należy prowadzenie przedszkoli lub szkół./.../

Art. 90b.

1. Uczniowi przysługuje prawo do pomocy materialnej ze środków przeznaczonych na ten cel w budżecie państwa lub budżecie właściwej jednostki samorządu terytorialnego.

Ramowy statut szkoły publicznej (fragmenty) ⁶

§1.4. Szkole nadaje imię organ prowadzący na wniosek **rady szkoły** lub wspólny wniosek rady pedagogicznej, **rady rodziców** i samorządu uczniowskiego.

§ 2. 1. Statut szkoły określa w szczególności:

/.../10) organizację i formy współdziałania szkoły z **rodzicami (prawnymi opiekunami)** w zakresie nauczania, wychowania i profilaktyki.

2. Program wychowawczy szkoły, o którym mowa w ust. 1 pkt 1, uchwała rada pedagogiczna po zasięgnięciu opinii **rady rodziców** i samorządu uczniowskiego.

§3. Statut szkoły określa:

1) szczegółowe kompetencje organów szkoły, którymi są:

a) dyrektor szkoły,

b) rada pedagogiczna,

c) samorząd uczniowski,

d) **rada szkoły oraz rada rodziców** - jeżeli zostały utworzone,

2) zasady współdziałania organów szkoły oraz sposób rozwiązywania sporów między nimi./.../

§ 7. 1. Dla uczniów, którzy muszą dłużej przebywać w szkole ze względu na czas pracy ich **rodziców (prawnych opiekunów)** lub organizację dojazdu do szkoły, szkoła organizuje świetlicę.

§8.2. Statut szkoły określa zasady współpracy biblioteki szkolnej z uczniami, nauczycielami i **rodzicami (prawnymi opiekunami)** oraz innymi bibliotekami.

Ustawa z dnia 26 stycznia 1982r. – Karta Nauczyciela ⁷

Art. 6a.

1. Praca nauczyciela, z wyjątkiem pracy nauczyciela stażysty, podlega ocenie. Ocena pracy nauczyciela może być dokonana w każdym czasie, nie wcześniej jednak niż po upływie roku od dokonania oceny poprzedniej lub oceny dorobku zawodowego, o której mowa w art. 9c ust. 6, z inicjatywy dyrektora szkoły lub na wniosek:

1) nauczyciela;

2) organu sprawującego nadzór pedagogiczny;

3) organu prowadzącego szkołę;

4) **rady szkoły;**

⁶ Rozporządzenie MEN w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz szkół publicznych z dnia 21 maja 2001 r., Dz.U. z 2001r. nr 61, poz. 624, <http://www.nettax.pl/dzienniki/du/2001/61/poz.624.htm>

⁷ USTAWA z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela, <http://www.prawo.vulcan.pl/przegdok.asp?qdatprz=akt&qplikid=2>

5) rady rodziców./.../

Art. 6a.

/.../7. Organ, o którym mowa w ust. 6, dokonuje oceny pracy dyrektora szkoły po zasięgnięciu opinii **rady szkoły** i zakładowych organizacji związkowych działających w tej szkole. Przy ocenie pracy dyrektora przepis ust. 2 stosuje się odpowiednio./.../

Art.9c.

/.../6. Ocenę dorobku zawodowego nauczyciela za okres stażu ustala, w terminie nie dłuższym niż 21 dni od dnia złożenia sprawozdania, o którym mowa w ust. 3, z uwzględnieniem stopnia realizacji planu rozwoju zawodowego nauczyciela, dyrektor szkoły:

1) w przypadku nauczyciela stażysty i nauczyciela kontraktowego - po zapoznaniu się z projektem oceny opracowanym przez opiekuna stażu i **po zasięgnięciu opinii rady rodziców**;

2) w przypadku nauczyciela mianowanego - **po zasięgnięciu opinii rady rodziców**.

7. **Rada rodziców** powinna przedstawić swoją opinię w terminie 14 dni od dnia otrzymania zawiadomienia o dokonywanej ocenie dorobku zawodowego nauczyciela. Nie przedstawienie opinii rady rodziców nie wstrzymuje postępowania, o którym mowa w ust. 6./.../

1.1. Rada Rodziców i Rada Szkoły jako organy szkoły

Rada Rodziców

Rodzice powierzają szkole swoje dzieci – największą wartość, jaką posiadają. Nic dziwnego, że są zainteresowani ich wychowaniem i wykształceniem.

Podstawowe zapisy ustawowe dotyczące uprawnień umożliwiających rodzicom współdecydowanie o funkcjonowaniu szkoły określają przede wszystkim zapisy art. 53 i 54 ustawy o systemie oświaty. Artykuły powyższe określają zasady powstania oraz zakres funkcjonowania rad rodziców. Zadaniem rady rodziców jako reprezentanta jest przede wszystkim wspomaganie rozwoju szkoły. Zgodnie z art. 54 rady rodziców mogą występować do swoich rad szkół, rad pedagogicznych bądź dyrektora placówki z wnioskami i opiniami dotyczącymi wszystkich spraw szkoły lub placówki. Ponadto w celu wspierania działalności statutowej szkoły lub placówki rada rodziców może gromadzić fundusze z dobrowolnych składek rodziców oraz innych źródeł. O radzie rodziców wspomina również Karta Nauczyciela, która w art. 6a daje radzie rodziców prawo wniesienia wiążącego wniosku o dokonanie oceny pracy nauczyciela.

Dla realizacji celów i zadań rodziców konieczne jest by rada rodziców funkcjonowała jako organ autonomiczny, całkowicie niezależny od dyrektora szkoły, posiadała strukturę organizacyjną i własny budżet a tryb pracy rady powinien uwzględniać stałą komunikację z rodzicami.

Rada Szkoły

Ważnym organem szkoły, w którego pracach mogą również brać udział rodzice, jest rada szkoły. O zasadach jej powoływania oraz zakresie uprawnień decydują artykuły 50. i 51. ustawy o systemie oświaty. Powstanie rady szkoły organizuje dyrektor placówki z własnej inicjatywy albo na wniosek rady rodziców, a w przypadku gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, także na wniosek samorządu uczniowskiego. Rada szkoły uchwała regulamin swojej działalności oraz wybiera przewodniczącego. W regulaminie mogą być określone rodzaje spraw, w których rozpatrywaniu nie biorą udziału przedstawiciele uczniów.

Rada szkoły uczestniczy w rozwiązywaniu spraw wewnętrznych szkoły, a także:

- 1) uchwała statut szkoły;
- 2) przedstawia wnioski w sprawie rocznego planu finansowego środków specjalnych szkoły i opiniuje projekt planu finansowego szkoły;
- 3) może występować do organu sprawującego nadzór pedagogiczny nad szkołą z wnioskami o zbadanie i dokonanie oceny działalności szkoły, jej dyrektora lub innego nauczyciela zatrudnionego w szkole; wnioski te mają dla organu charakter wiążący;
- 4) opiniuje plan pracy szkoły, projekty innowacji i eksperymentów pedagogicznych oraz inne sprawy istotne dla danej placówki;
- 5) z własnej inicjatywy ocenia sytuację oraz stan szkoły i występuje z wnioskami do dyrektora, rady pedagogicznej, organu prowadzącego szkołę lub placówkę oraz do wojewódzkiej rady oświatowej, w szczególności w sprawach organizacji zajęć pozalekcyjnych i przedmiotów nadobowiązkowych;
- 6) wyraża opinie w przypadku przedstawienia przez dyrektora szkoły wniosku w sprawie odznaczeń, nagród i innych wyróżnień dla nauczycieli oraz pozostałych pracowników szkoły.

W celu wspierania działalności statutowej szkoły można gromadzić fundusze z dobrowolnych składek oraz innych źródeł. Zasady wydatkowania funduszy rady szkoły określa jej regulamin.

Ponadto zgodnie z art. 40 ust.4 pkt 4 ustawy o systemie oświaty, rada szkoły ma prawo zobowiązać dyrektora szkoły do zorganizowania plenarnego zebrania rady pedagogicznej, a zgodnie z art. 56 ust. 2 - ma prawo do wyrażania wiążącej opinii w sprawie zgody na działalność w szkole stowarzyszeń i innych organizacji, których celem statutowym jest działalność wychowawcza albo rozszerzanie i wzbogacanie form działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej. Rady szkół mogą porozumiewać się ze sobą, ustalając zasady i zakres współpracy⁸.

W porównaniu z latami 80, w prawie oświatowym dokonało się wiele pozytywnych zmian. Obowiązujące przepisy pozwalają na bardzo wiele, mimo to słyszy się głosy rodziców, że obecny stan prawny nie jest dla nich satysfakcjonujący. Rodzice domagają się większych kompetencji stanowiących, podkreślają rozbieżność między prawem wynikającym z Konstytucji, a prawami zapisanymi w aktach niższego rzędu i szkolną rzeczywistością. Okres reformy systemu edukacji skupia się na zagadnieniach innego typu, a postulaty rodziców nadal czekają na swoją kolej. A przecież nie sposób mówić o skutecznym oddziaływaniu wychowawczym i wysokiej jakości procesu dydaktycznego bez udziału rodziców. Zwiększenie uprawnień rodziców do modyfikowania oferty edukacyjnej pozwoli na odkrycie mechanizmów prowadzących do powodzenia reform oświatowych oraz do budowania realnie obywatelskiego i demokratycznego społeczeństwa.

2. Status prawny rodzica w aktach prawnych o zasięgu europejskim

Status prawny rodzica określają również akty prawne o zasięgu europejskim.

Polska z racji przynależności do Wspólnoty Europejskiej i ONZ honoruje m.in.:

- Powszechną Deklarację Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 roku,
- Europejską Konwencję o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 roku,
- Deklarację Praw Dziecka ONZ z 1959 roku,
- Uchwałę Parlamentu Europejskiego o Wolności Wychowania we Wspólnocie Europejskiej z dnia 14 marca 1984 roku,
- Konwencję o Prawach Dziecka ONZ z 20 listopada 1989 roku (obowiązuje w Polsce od 1991 roku).

⁸ *Formalno-prawne aspekty angażowania rodziców w życie szkoły*,
http://www.scholaris.pl/cms/index.php/news/show_art?id=4312&cat_id=254

Akty te zapewniają dziecku prawo do wychowania i nauki w ramach szkolnictwa odpowiadającego różnorodności ludzi oraz ich potrzebie swobodnego rozwoju. Wpływ rodziców na proces edukacji inicjowany przez szkołę i dotyczący ich dzieci, określony w tych dokumentach, zamyka się w trzech aspektach:

- prawo rodziców do określania wychowania i rodzaju nauczania ich małoletnich dzieci,
- prawo rodziców do wyboru szkoły dla dziecka,
- prawo rodziców do wychowywania dzieci zgodnie z ich przekonaniem religijnym (w związku z tym - wyboru odpowiedniej szkoły), przy czym dziecko musi mieć zapewniony dostęp także do szkoły, w której nie jest uprzywilejowana żadna religia i żaden światopogląd.

Uszczegółowienie zawarte w ustawodawstwie poszczególnych krajów w dziedzinie oświaty jest nadal niewystarczające. Rodzice, nauczyciele, wychowawcy, przedstawiciele nauk pedagogicznych i administratorzy szkół z czternastu krajów Europy, w tym również Polski, tworzący Europejskie Forum Wolności w Oświacie, przypominają swoim społeczeństwom, ich parlamentom i rządów poszczególne zapisy z wspomnianych dokumentów, domagając się ich realizacji. Apel Europejskiego Forum Wolności w Oświacie jest wołaniem o zmiany w duchu poszanowania wolności nauczycieli, uczniów i ich rodziców, o ustawodawstwo rzetelnie uwzględniające wspomniane uchwały, tworzące niezbędne ramy dla nowo kreowanej rzeczywistości oświatowej. Praktyka wskazuje bowiem na ciągle niewielkie w tej sferze dokonania⁹.

2.1. Karta Praw i Obowiązków Rodziców w Europie

Status rodzica - członka szkolnej i lokalnej społeczności - dobrze ilustruje deklaracja Europejskiego Stowarzyszenia Rodziców (European Parents' Association) pod nazwą **Karta Praw i Obowiązków Rodziców w Europie**. Dokument ten został przyjęty przez EPA w grudniu 1992 roku. Dokument nie ma charakteru prawnego, jednak wywiera znaczący wpływ na politykę społeczną w krajach członkowskich Unii Europejskiej.

EPA zrzesza ponad 70 organizacji edukacyjnych z krajów Wspólnoty Europejskiej. Jedynym polskim członkiem EPA jest **Spoleczne Towarzystwo Oświatowe**, będące pierwszym niezależnym stowarzyszeniem rodzicielskim działającym w obszarze byłego bloku socjalistycznego¹⁰.

⁹ M. Mendel, *Status rodzica w aktach prawnych*, http://www.vulkan.pl/rodzice/szkola/status_rodzica.html

¹⁰ M. Mendel, *Status rodzica w aktach prawnych*, http://www.vulkan.pl/rodzice/szkola/status_rodzica.html

Treść Karty Praw i Obowiązków Rodziców w Europie ¹¹:

1. Rodzice mają prawo do wychowywania swoich dzieci w duchu tolerancji i zrozumienia dla innych, bez dyskryminacji wynikającej z koloru skóry, rasy, narodowości, wyznania, płci oraz pozycji ekonomicznej. Rodzice mają obowiązek wychowywać swoje dzieci w duchu odpowiedzialności za siebie i za cały ludzki świat.
2. Rodzice mają prawo do uznania ich prymatu jako "pierwszych nauczycieli" swoich dzieci. Rodzice mają obowiązek wychowywać swoje dzieci w sposób odpowiedzialny i nie zaniedbywać ich.
3. Rodzice mają prawo do pełnego dostępu do formalnego systemu edukacji dla swoich dzieci z uwzględnieniem ich potrzeb, możliwości i osiągnięć. Rodzice mają obowiązek zaangażowania się jako partnerzy w nauczaniu ich dzieci w szkole.
4. Rodzice mają prawo dostępu do wszelkich informacji o instytucjach oświatowych, które mogą dotyczyć ich dzieci. Rodzice mają obowiązek przekazywania wszelkich informacji szkołom, do których uczęszczają ich dzieci, informacji dotyczących możliwości osiągnięcia wspólnych(tj. domu i szkoły) celów edukacyjnych.
5. Rodzice mają prawo wyboru takiej drogi edukacji dla swoich dzieci, która jest najbliższa ich przekonaniom i wartościom uznawanym za najważniejsze dla rozwoju ich dzieci. Rodzice mają obowiązek dokonania świadomego wyboru drogi edukacyjnej, jaką ich dzieci powinny zmierzać.
6. Rodzice mają prawo domagania się od formalnego systemu edukacji tego, aby ich dzieci osiągnęły wiedzę duchową i kulturową. Rodzice mają obowiązek wychowywać swoje dzieci w poszanowaniu i akceptowaniu innych ludzi i ich przekonań.
7. Rodzice mają prawo wpływać na politykę oświatową realizowaną w szkołach ich dzieci. Rodzice mają obowiązek osobiście włączać się w życie szkół ich dzieci i stanowić istotną część społeczności lokalnej.
8. Rodzice i ich stowarzyszenia mają prawo wydawania opinii i przeprowadzania konsultacji z władzami odpowiedzialnymi za edukację na wszystkich poziomach ich struktur. Rodzice mają obowiązek tworzyć demokratyczne, reprezentatywne organizacje na wszystkich poziomach. Organizacje te będą reprezentowały rodziców i ich interesy.
9. Rodzice mają prawo do pomocy materialnej ze strony władz publicznych, eliminującej wszelkie bariery finansowe, które mogłyby utrudnić dostęp ich dzieci do edukacji. Rodzice mają obowiązek poświęcać swój czas i uwagę swoim dzieciom i ich szkołom, tak, aby wzmocnić ich wysiłki skierowane na osiągnięcie określonych celów nauczania.

¹¹ Europejska Karta Praw i Obowiązków Rodziców, http://www.vulcan.pl/rodzice/prawo/karta_rodz.html

10. Rodzice mają prawo żądać od odpowiedzialnych władz publicznych wysokiej jakości usługi edukacyjnej. Rodzice mają obowiązek poznać siebie nawzajem, współpracować ze sobą i doskonalić swoje umiejętności "pierwszych nauczycieli" i partnerów w kontakcie: szkoła – dom ¹².

„Karta” stanowi próbę określenia miejsca rodziców w procesie edukacji ich dzieci, określa też, jakie są oczekiwane (w opinii rodziców i współpracujących z EPA naukowców) relacje między nimi a szkołą i władzami ingerującymi w problemy oświaty. Obowiązki nałożone na siebie przez rodziców wskazują na oczekiwanie ścisłej, pozytywnej współpracy ze szkołą, także w zakresie ich współuczestnictwa w procesie edukacji dzieci. W sformułowanych w Karcie prawach rodzice wyrażają pragnienie traktowania ich, jak świadomych partnerów w prowadzeniu owego procesu. W treści zapisów daje się zauważyć niezmiernie głęboką potrzebę włączenia się w szkolną edukację dziecka, widać determinację w dochodzeniu do jej realizacji.

Sytuacja w naszym kraju, jak dotąd nie do końca pozwala rodzicom na realizację ich oczekiwań, pomimo podstaw konstytucyjnych i systemowych. Jak pisze rodzic, a także oficjalny przedstawiciel Społecznego Towarzystwa Oświatowego w EPA, Michał J. Kawecki: *"Mimo ogromnego potencjału (ponad 14 milionów rodziców młodzieży uczącej się) nie mamy swojego lobby w Sejmie i Senacie (...). O ile na szczeblu szkół rodzice i nauczyciele uzyskują niekiedy znaczny wpływ (...), o tyle nie mają go już wcale na szczeblu regionu, a tym bardziej na szczeblu centralnym, ogólnokrajowym ¹³".*

¹² Europejska Karta Praw i Obowiązków Rodziców, http://www.vulcan.pl/rodzice/prawo/karta_rodz.html

¹³ Maria Mendel, *Status rodzica w aktach prawnych*, http://www.vulcan.pl/rodzice/szkoła/sttus/status_rodzica.html

II. PRZEMIANY RODZICIELSTWA W OSTATNICH DEKADACH XX I NA POCZĄTKU XXI WIEKU

Rodzina - synonim ciepła, miłości, bezpieczeństwa dla większości ludzi jest wartością o najwyższej randze, to jedna z najstarszych wspólnot ludzkich występująca we wszystkich znanych typach społeczeństw i kultur. Od dawna stanowi też przedmiot rozważań teoretycznych i badawczych. Już Arystoteles (IV w. p.n.e.) uznawał rodzinę za podstawowe środowisko człowieka, w niej upatrywał całą jego działalność.

W obszernej literaturze przedmiotu spotyka się różne definicje rodziny, zwracające uwagę na wzajemne relacje zachodzące między jej członkami lub też podkreślające fakt, że rodzina zapewnia ciągłość biologiczną i kulturową społeczeństwa¹⁴.

Dom rodzinny jest jedynym w swoim rodzaju środowiskiem wychowawczym, w którym na szczególną uwagę zasługują procesy zaspokajania potrzeb, kształtowania się wzorów postępowania oraz osobowości dziecka¹⁵.

Roli rodziny w wychowaniu nie jesteśmy w stanie przecenić, głównie ze względu na więzi, jakie łączą poszczególnych członków rodziny. Żadna instytucja, ani też żadne inne środowisko nie potrafi zrekomensować dziecku braku „normalnej” rodziny. Dziecko pozbawione rodziców, którzy są dla niego pierwszymi istotami zaspokajającymi jego podstawowe potrzeby, czuje się gorsze, odrzucone, samotne, bezradne i zdyskwalifikowane. Rodzice są pierwsi w okazywaniu miłości i oni pierwsi są również odbiorcami tych uczuć. Wpływ rodziców na kształtowanie się osobowości dziecka, na jego rozwój emocjonalny, na stosunek do samego siebie, na powstanie bazy do utworzenia własnego systemu wartości oraz na pełnienie w przyszłości ról rodzinnych jest niezaprzeczalny. Należy pamiętać, że pierwsze doświadczenia w życiu dziecka mają znaczący wpływ na jego prawidłowy rozwój w każdej sferze.

Kształtowanie się stosunków pomiędzy rodzicami i ich dziećmi zależne jest od wielu czynników, m. in. od osobowości rodziców, ich postaw, ich stosunku do małżeństwa, systemu wartości, sytuacji ekonomicznej, wykonywanego zawodu itd. Przechodzenie do systemu gospodarki rynkowej zburzyło dotychczasowe instytucje, struktury i systemy wartości, wywołało wiele trudnych problemów społecznych i jednostkowych, tj. bezrobocie, zagrożenie poczucia bezpieczeństwa, nasilenie alkoholizmu, wzrost przestępczości i agresji, choroby i uzależnienia. Należy również pamiętać, że w dzisiejszym

¹⁴J. Kowalczyk, *Przemiany i charakter współczesnej rodziny polskiej*, <http://szkolnictwo.pl/index.php?id=PU3499>

¹⁵B. Wiśniewska, *Preferowane wartości rodzinne w opinii gimnazjalistek i ich matek, praca dyplomowa*, Leszno 2003, s.3.

świecie „atakują” młodego człowieka wzory postaw i zachowań niekoniecznie zgodne z wartościami preferowanymi przez rodziców¹⁶.

1. Pojęcie, struktura i funkcje rodziny

Podejmowano już wiele prób, aby adekwatnie zdefiniować **pojęcie** rodziny. Według Normana Goodmana jest to „podstawowy rodzaj grupy społecznej, (...), utworzona przez osoby połączone pokrewieństwem, małżeństwem lub adopcją, które mieszkają razem, prowadzą wspólne gospodarstwo domowe i wspólnie uczestniczą w realizowaniu celów związanych w danej kulturze z wychowywaniem dzieci¹⁷”. Stanisław Kowalski stwierdza, że rodzina jest to grupa, dostatecznie ścisła i trwała, oparta na współżyciu płciowym, która stwarza warunki do prokreacji i wychowywania dzieci¹⁸. Interesującą definicję rodziny podaje Franciszek Adamski „rodzina stanowi duchowe zjednoczenie szczupłego grona osób, skupionych we wspólnym ognisku domowym aktami wzajemnej pomocy i opieki, oparte na wierze w prawdziwą lub domniemaną łączność biologiczną, tradycję rodzinną i społeczną¹⁹”. Według F. Adamskiego rodzinę wyróżnia wspólne zamieszkanie członków, wspólna własność i nazwisko, ciągłość biologiczna i wspólna kultura duchowa.

Definicje uzupełniają się dając pełniejszy obraz rodziny. Do najistotniejszych cech rodziny zaliczyć należy wyraźny podział pokoleniowy, intymność stosunków, wspólne: zamieszkiwanie, nazwisko, własność, tradycje rodzinne.

Współcześnie rodzina występuje w zróżnicowanych formach w zależności od swej **struktury**. Zdaniem Z. Błażejewskiego strukturę rodziny określa skład osobowy członków rodziny, choć jest szersze ujęcie tego terminu²⁰. Zbigniew Tyszka mówiąc o strukturze, poza liczbą i jakością członków rodziny, uwzględnia takie elementy jak układ ich pozycji i ról społecznych, siłę więzi łączących członków rodziny, podział czynności, oraz strukturę wewnątrz rodzinną, władzę i autorytet, a także rozkład miłości i względów w rodzinie²¹. Dla F. Adamskiego struktura rodziny to stałe ramy, nie zawsze sformalizowane, wewnątrz których przebiega życie i zachowanie małżeńsko-rodzinne²².

¹⁶ B. Wiśniewska, *Preferowane wartości rodzinne w opinii gimnazjalistek i ich matek*, praca dyplomowa, Leszno 2003, s.3.

¹⁷ N. Goodman, *Wstęp do socjologii*, Poznań 1997, s. 178.

¹⁸ St. Kowalski, *Socjologia wychowania w zarysie*, Warszawa, 1986, s. 104.

¹⁹ F. Adamski, *Rodzina*, Kraków 2002, s. 29.

²⁰ Z. Błażejewski, *Realizacja funkcji rekreacyjno-towarzyskiej rodziny*, w: *Rodziny polskie o różnym statusie społecznym i środowiskowym*, red. Z. Tyszka, Poznań, 1991, s. 53–69.

²¹ Z. Tyszka, *Z metodologii badań socjologicznych nad rodziną*, Poznań 1991, s. 59–61.

²² F. Adamski, *Socjologia małżeństwa i rodziny*, Warszawa 1984, s.224–238.

Ze względu na kompletność i niekompletność struktury Stanisław Kawula wyróżnia *strukturę pełną*, czyli rodzinę dwupokoleniową i trójpokoleniową, do których zalicza *rodzinę naturalną*, w której dzieci mają swoich naturalnych rodziców, *rodzinę zrekonstruowaną*, czyli utworzoną z powtórnego związku małżeńskiego, *rodzinę przysposobioną* – małżeństwo adoptuje na stałe dziecko, oraz rodzinę kontraktową, podejmującą czasowo pieczę nad dzieckiem. Natomiast przez pojęcie *rodziny niepełnej*, autor rozumie taką rodzinę, w której rodzic opiekuje się dziećmi swoimi lub współmałżonka, zamieszkującymi wspólnie z nimi. Rodzina może stać się niepełna z powodu śmierci współmałżonka, rozwodu, urodzenia dziecka pozamałżeńskiego, nieformalnego rozejścia się małżonków. W ramach rodziny niepełnej St. Kawula wyróżnia *rodzinę sierocą* (brak rodziców na skutek ich śmierci), *rodzinę rozbitą*, która charakteryzuje się brakiem jednego z małżonków na skutek rozwodu, *rodzinę półsierocą* – brak jednego z małżonków na skutek śmierci, oraz *rodzinę samotnych osób* ²³.

Ściśle ze strukturą rodziny wiąże się jej **funkcje**, są one uwarunkowane przez elementy struktury rodziny. Natomiast funkcje rodziny silnie oddziałują na jej strukturę i charakter więzi łączących jej członków. W literaturze w bardzo różny sposób przedstawia się funkcje rodziny. Analizując zmiany funkcji rodziny w procesie przemian F. Adamski zwrócił uwagę na trzy funkcje – *ekonomiczną*, *wychowawczą* i *religijną*. Opisując funkcję ekonomiczną zwrócił uwagę na aspekt opiekuńczości, gdyż rodzina typu patriarchalnego żyła i pracowała na rzecz swych członków, zapewniano w ten sposób pomoc i opiekę wewnątrz rodziny. Omawiając funkcję wychowawczą, podkreślił, że chociaż jest to podstawowa funkcja rodziny to obecnie jest ona ograniczona. Pewne aspekty wychowawcze przejęły instytucje, tj. szkoła ze względu na ograniczony czas rodziców pracujących zawodowo. W społeczeństwie preindustrialnym bardzo ważną rolę odgrywała religijna funkcja rodzinna. Kościół przenikał wszystkie struktury społeczne, tak, iż religia była w rodzinie dziedziczona. Rodzice przekazywali wartości i typy zachowań religijnych, ale normy religijne znajdowały się pod kontrolą społeczną. Obecnie funkcja ta jest zależna od stopnia świadomości religijnej rodziców i konkretnych warunków środowiskowych ²⁴.

Według St. Kowalskiego podstawowymi funkcjami rodziny jest *funkcja prokreacyjna*, *wychowawcza* i *gospodarcza*. Według autora *funkcja prokreacyjna* zaspokaja popęd płciowy małżonków, chęć posiadania dzieci oraz zapewnia trwałość biologiczną rodziny i społeczeństwa. *Funkcja wychowawcza* jest następstwem funkcji prokreacyjnej, są one ze

²³ St. Kawula, *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, red. T. Pilch, D. Lalak, Warszawa, 1999, s. 236–240.

²⁴ F. Adamski, *Socjologia małżeństwa...*, s. 212–224.

sobą ściśle powiązane, gdyż bez wychowania nie byłoby możliwe spełnienie celów *funkcji prokreacyjnej*, tzn. zapewnienie trwałości biologicznej rodziny i społeczeństwa. Jeżeli chodzi o *funkcję gospodarczą* to rodzina ma zaspokajać bieżące potrzeby ekonomiczne swych członków²⁵.

Według Z. Tyszki jest jedenaście funkcji, które spełnia rodzina: materialno–ekonomiczna, opiekuńczo–zabezpieczająca, prokreacyjna, seksualna, legalizacyjno–kontrolna, stratyfikacyjna, socjalizacyjna, kulturalna, religijna, rekreacyjno–towarzyska, emocjonalno–ekspresyjna²⁶. Bardzo interesująca jest funkcja legalizacyjno–kontrolna, jest ona coraz bardziej ograniczona, gdyż poza domem jednostka jest anonimowa. Uprawnienia kontrolne zmniejszają się pod wpływem autonomizacji jej członków. Autor w funkcji seksualnej zwraca uwagę na świadomość kobiet, które po tzw. rewolucji seksualnej, stały się świadome możliwości czerpania satysfakcji z seksu. Popiera pogląd F. Adamskiego, iż funkcje socjalizacyjną spełniają oprócz rodziny, również inne instytucje. Sygnalizuje problemy związane z środkami masowego przekazu i stwierdza, iż obecnie jest to jeden z najistotniejszych problemów współczesnego wychowania.

Poszczególne funkcje rodziny są jedną z najistotniejszych podstaw określenia więzi w rodzinie, w pewnej mierze są również podstawą określenia więzi rodziny z otoczeniem społecznym. Różnym funkcjom rodziny podporządkowuje też poszczególne więzi. Wyróżnionych zostało przez Z. Tyszkę jedenaście więzi w rodzinie, które odpowiadają wymienionym wcześniej funkcjom: więź ekonomiczna, opiekuńcza, krwi, seksualna, kontrolna, klasowa, socjalizacyjno–wychowawcza, kulturalna, religijna, towarzyska, emocjonalno–ekspresyjna. Funkcje i więzi pozostają, więc w ścisłym związku ze sobą. Jeżeli rodzina spełnia swoje funkcje, czyli prawidłowo zaspokaja potrzeby psychiczne (bezpieczeństwo, miłość, uznanie) i materialne, to jest to podstawa sukcesu w postaci prawidłowego procesu wychowawczego.

2. Rodzina w procesie przemian

W ostatnich latach wyraźnie wzrosło zainteresowanie problematyką rodziny ze względu na zmiany, jakie w niej zachodzą. Istnieją różne teorie dotyczące kondycji współczesnej rodziny: z jednej strony mówi się o upadku oraz trwałym kryzysie modelu tradycyjnej rodziny (teoria „*zmierzchu rodziny*”), z drugiej strony podkreśla się jej dobrą kondycję („*przyszłość należy do rodziny*”). Wiele znanych osobistości (Jan Paweł II) czy

²⁵ St. Kowalski, *Socjologia...*, s. 107–109.

²⁶ *Podstawowe pojęcia i zagadnienia socjologii rodziny*, red. Z. Tyszka, A. Wachowiak, Poznań 1997, s. 46–54.

też instytucji (ONZ) porusza tematy związane z rodziną. ONZ ogłosiło nawet rok 1994 Międzynarodowym Rokiem Rodziny, a 8 listopada 2004 roku odbyła się w Warszawie konferencja nt. „**Polska rodzina - wyzwania, działania, perspektywy**”, zorganizowana z okazji 10 rocznicy Międzynarodowego Roku Rodziny przez Ministerstwo Polityki Społecznej, Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Ośrodek Informacji ONZ w Polsce. Celem konferencji było przedstawienie i przedyskutowanie najważniejszych, aktualnych problemów rodzin w Polsce oraz kierunków prowadzonych i perspektywicznych działań na rzecz rodziny.

W przeszłości zwłaszcza dwa czynniki kształtowały przemiany w rodzinie, są nimi industrializacja i urbanizacja, które są procesami ciągłymi i nadal trwającymi. Procesy te miały inne niż obecnie znaczenie w XIX wieku, gdyż przyczyniły się do podniesienia stopy życiowej ludności, do podniesienia poziomu wykształcenia i kultury społeczeństwa, do postępu medycyny oraz upowszechnienia opieki medycznej i higieny.

Obecnie na przemiany zachodzące w rodzinie mają wpływ globalizacja i mcdonaldyzacja. Niektórzy twierdzą, iż istotą globalizacji jest wzajemna wymiana wartości ze strony równoprawnych kultur, społeczeństw czy narodów. Inni z kolei utrzymują, że globalizacja to nic innego jak amerykanizacja, czyli mcdonaldyzacja, to znaczy jednostronny eksport kultury Stanów Zjednoczonych na cały świat. Nie ulega przy tym wątpliwości, że jednym z najistotniejszych czynników globalizacji jest zmiana społeczna i kulturowa, wynikająca z gwałtownego rozwoju nowych technologii, w szczególności informacyjnych.

Szybki postęp naukowo-techniczny stał się czynnikiem rewolucjonizującym świat, styl życia i stosunki międzyludzkie. Obecnie industrializacja i urbanizacja, globalizacja i mcdonaldyzacja mają wpływ na zjawiska takie jak opóźnianie zawierania związków małżeńskich, odłożenie w czasie decyzji o urodzeniu dziecka, wzrost liczby rozwodów, spadek liczby urodzeń, występowanie związków kohabitacyjnych (różnego typu). Zmiany w liczebności i strukturze rodzin są następstwem procesów demograficznych, lat 90. i początku XXI wieku. Wspomniany okres cechowały:

- Obniżanie się liczby zawieranych małżeństw i spadek skłonności do ich zawierania;
- Nietrwałość związków małżeńskich wyrażająca się wzrostem liczby rozwodów i separacji, stanowiących jedną z przyczyn wzrostu liczby rodzin niepełnych;

Najpoważniejsze zmiany dotyczyły wzorca płodności kobiet. Spowodowało to obniżenie się wskaźnika dzietności z 2,05 w 1990 roku do 1,22 w 2003 r. Tym samym Polska znalazła się w grupie państw charakteryzujących się niską płodnością. Poziom ten nie gwarantuje

prostej zastępowalności pokoleń; przyrost naturalny już w kolejnym roku przybrał wartości ujemne. Prowadzi to do obniżania się liczby ludności i zmian w strukturze według wieku²⁷.

Obserwujemy nadmierny indywidualizm, dążenie do samorealizacji jako celu nadrzędnego, niezdolność do wchodzenia w trwałe związki i podejmowania instytucjonalnych zobowiązań - są to czynniki, które niosą ze sobą niebezpieczeństwo dla instytucji małżeństwa i rodziny. Gdy zaczyna dominować utylitarystyczna i materialistyczna koncepcja rodziny, gdy członkowie rodziny traktują ją jako „spółkę kapitałową”, utworzoną dla własnych korzyści, a nie jako wspólnotę opartą na powinnościach i miłości „(...) w jej członkach rodzą się indywidualistyczne oczekiwania i potrzeby, które zagrażają jej jedności oraz zdolności do tworzenia harmonii, a także do wychowywania w duchu solidarności. Tam zaś, gdzie rodzina jest uznawana za wartość samą w sobie, jej członkowie rozumieją, że ich dobro osobiste wiąże się ściśle z ich obowiązkiem wzajemnej miłości, szacunku i pomocy. Ich więź uczuciowa i wzajemne wsparcie pomagają im razem stawiać czoło wszelkim wyzwaniom i przezwyciężać wiele trudnych momentów²⁸”.

Obecnie za podstawowy warunek satysfakcji małżeńskiej uznaje się długotrwałą miłość, gdyż tylko ona nadaje życiu małżeńskiemu sens. Dawniej żywiono przekonanie, że rodzina jest przede wszystkim instytucją powołaną do wykonywania funkcji prokreacyjnych oraz opieki nad dziećmi i ich wychowania (St. Kowalski, 1986). Coraz częściej dostrzega się, że nie są podejmowane próby, aby związek przetrwał, jeżeli nie przynosi on satysfakcji obojgu partnerom. Na podstawie badań przemian zachodzących w rodzinie wyodrębniono po jedenaście możliwych determinantów trwałości małżeństwa i rozpadu:

- Czynniki determinujące trwałość małżeństwa to: wzajemna wierność, współudział w wykonywaniu obowiązków, wzajemny szacunek, zrozumienie i tolerancja, zadowolenie ze współżycia seksualnego, zgodność poglądów religijnych, wspólne zainteresowania, posiadanie dzieci, to samo pochodzenie społeczne, odpowiednie warunki mieszkaniowe i materialne;
- Czynniki powodujące rozpad (separację) to: nadużywanie alkoholu, brak miłości i znudzenie wzajemnym pożyciem lub niezadowolenie z niego, niezgodność charakterów, agresja i używanie przemocy, niezadowolenie z podziału obowiązków, niewierność, niemożność lub niechęć posiadania dzieci, niezgodność, co do liczby

²⁷ E. Frątczak, *Zmiany modelu demograficznego rodziny i ich konsekwencje*, fragment wystąpienia na Konferencji „Polska Rodzina – wyzwania, działania, perspektywy”, Warszawa 2004, http://www.unic.un.org.pl/rok_rodziny/raport_podsumowanie.php

²⁸ Przemówienie Jana Pawła II w Nairobi, 19.09.1995 r., „L’Osservatore romano”, nr 11-12, s.30.

dzieci, nieporozumienia wynikające z trudnych warunków mieszkaniowych bądź trudnej sytuacji materialnej²⁹.

Z tego, co powyżej napisano wynika, że istnieją również procesy i zjawiska, które charakteryzują przemiany zachodzące w rodzinie, a które można przedstawić za Tyszką w następujący sposób:

- znaczny wzrost zatrudnienia kobiet (przesłanki nie tylko ekonomiczne, ale również dążenie do ciekawszego życia, do samorealizacji),
- egalitaryzację w małżeństwie i w rodzinie,
- relatywne zmniejszenie wartości dzieci dla rodziców (dobra konkurencyjne),
- dyferencję norm i wartości u poszczególnych członków rodziny,
- wypieranie przez cywilizację współczesną wartości tradycyjnych – w tym także tradycyjnych wartości rodzinnych,
 - indywidualizację form aktywności w rodzinie i zainteresowań,
 - autonomizację członków rodziny,
 - mniejszą spójność i dezintegrację znacznej części rodziny,
 - wzrost liczby konfliktów małżeńskich i gwałtowny wzrost liczby rozwodów prowadzący do ich masowości,
- mniejszy procent osób pozostających w sformalizowanych związkach małżeńskich, wzrost procentu osób pozostających w kohabitacji lub w stanie wolnym,
- patologizację społeczną i psychospołeczną części jednostek, występującą na dość szeroką skalę – mającą istotne reperkusje w życiu rodzinnym oraz mającą w znacznej mierze swe źródła w nieprawidłowo ukształtowanych rodzinach³⁰.

Możemy wymienić kilka typów rodzin we współczesnej Polsce, tj. rodzina rolnicza, pracowniczorołnicza, wiejska rodzina pracownicza (robotnicza), podmiejska, małomiasteczkowa i wielkomiejska. Współczesna rodzina polska nie jest typem patriarchalnym, lecz opiera się z reguły na równorzędności kobiety i mężczyzny. Przeważnie jest dwupokoleniowa, obejmuje z reguły rodziców i dzieci, które w wieku dorosłym opuszczają rodzinę, przy czym to zjawisko jest częstsze w mieście niż na wsi. We współczesnej rodzinie zmienia się pozycja kobiet, dorównują one wykształceniem mężczyznom i dzięki swojej pracy zawodowej stają się współżywicielkami rodziny. W dzisiejszych czasach obserwujemy, iż aktywizacja zawodowa kobiet powoduje ograniczenie liczby potomstwa. Według badań GUS-u, od 1984 roku w Polsce

²⁹ St. Kawula, J. Brągiel, A. Janke, *Pedagogika rodziny*, Toruń 2002, s. 136.

³⁰ Z. Tyszka, *Rodzina współczesna – jej geneza i kierunki przemian*, *Rodzina współczesna*, red. M. Ziemska, Warszawa 1999, s.198.

obserwujemy systematyczny spadek liczby urodzeń, a w 1999 roku pierwszy raz po II wojnie światowej zanotowano ujemny przyrost naturalny³¹.

Aktywność zawodową kobiet należy uznać za proces utrwalony. Praca kobiet ma nie tylko wymiar rodzinny i jednostkowy, ale w coraz większym zakresie jest on wymiarem ogólnospołecznym. Coraz wyższy poziom wykształcenia i kwalifikacji kobiet, ich mobilność edukacyjna i zawodowa, otwartość na własną przedsiębiorczość, rodzą potrzebę efektywnego wykorzystania tego potencjału na rynku pracy³². Tymczasem kobiety na rynku pracy są bardziej narażone na bezrobocie, mają niższe wynagrodzenie, częściej pracują w niepełnym wymiarze czasu, są dyskryminowane na etapie przyjęcia do pracy i na ścieżce awansu. Regulacje prawne w tym zakresie nie są rozwiązaniem wystarczającym. Potrzebna jest zmiana mentalności pracodawców i pracowników na rynku pracy i partnerów w rodzinie.

Omawiając sytuację polskiej rodziny należy zauważyć, że ścierają się za sobą dwie przeciwstawne sobie tendencje, które wyznaczają współczesną sytuację małżeństwa i rodziny. Jedną z tych tendencji są siły zewnętrzne i wewnętrzne oddziałujące na rodzinę w sposób dezintegrujący. B. Grzelak-Włodarska przeprowadziła szerokie badania na terenie Polski, na podstawie, których wykazała następujące wskaźniki dezintegracji rodziny i jej dysfunkcyjności:

- brak jednego z rodziców – najczęściej ojca,
- brak obojga rodziców, a dziecko jest wychowywane w rodzinie zastępczej niewydolnej wychowawczo,
- skłócenie rodziców poprzedzające rozpad rodziny i rozwód,
- rodzina zrekonstruowana, ale współżycie niezgodne, brak akceptacji ze strony dzieci dla ojczyma, macochy,
- wielodzietność (powyżej 6 dzieci) – występowało zaniedbywanie dzieci,
- zjawiska patologiczne – najczęściej alkoholizm,
- długotrwała choroba lub inwalidztwo jednego lub obojga rodziców³³.

³¹ M. Kucharska-Ciesielska, G. Marciniak, J. Stańczyk, *Dziecko i rodzina w badaniach GUS*, w: Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze, nr 4, 1996.

³² M. Boni, *Kobiety na polskim rynku pracy*, fragment wystąpienia na Konferencji „Polska Rodzina-wyzwania, działania, perspektywy”, http://www.unic.un.org.pl/rok_rodziny/raport_podsumowanie.php

³³ B. Grzelak - Włodarska, *Działalność Domów Wczasów Dziecięcych w zakresie wspomagania rozwoju dzieci i rodzin dysfunkcyjnych, Zjawiska patologii życia rodzinnego w Wielkopolsce oraz ich społeczno-prawne konsekwencje*, red. A. Ratajczak, Poznań, 1983, s. 311–318.

Wśród przyczyn dysfunkcyjności rodziny, które niejako są poza nią i negatywnie wpływają na jej funkcjonowanie, są złożone uwarunkowania społeczne, do których zalicza się:

- stałą pracę jedyne go z rodziców poza miejscem zamieszkania,
- pracę obojga rodziców w różnych systemach
- niechęć do podjęcia pracy przez jednego lub oboje rodziców (a więc pasożytniczy tryb życia z nieuczciwych dochodów),
- bezrobocie,
- kryzysową sytuację bytową rodzin, która nie sprzyja wykształtowaniu się u dzieci prawidłowych postaw społecznych,
- negatywny wpływ środków masowego przekazu na rozwój dzieci i młodzieży,
- przynależność młodocianych do ruchów i sekt.

Zdarza się, iż przyczyny wewnętrzne i zewnętrzne kumulują się w pewnych rodzinach i wtedy kondycja wychowawcza tych rodzin jest coraz gorsza. W konkluzji o rodzinach *dysfunkcyjnych* można powiedzieć, iż nie dają one dziecku możliwości osobowego rozwoju ani nie tworzą poczucia więzi, dlatego też wyrastają z takich rodzin ludzie nieprzystosowani społecznie.

Na współczesną rodzinę, jej trwałość i wewnętrzną spójność oddziałują liczne czynniki integrujące. Według F. Adamskiego jednym z takich czynników jest tradycja moralno–społeczna, która przenika wewnętrzne życie rodziny, wzmacnia ją i pozytywnie oddziałuje na nią. Pomimo podjęcia pracy zawodowej przez kobiety nadal czynnikiem integrującym jest praca i dochód ojca, gdyż w świadomości społeczeństwa zadanie utrzymania rodziny spoczywa na barkach ojca i męża³⁴.

Jak dotychczas, nie mamy do czynienia z upadkiem rodziny. Prawdą jest, że kryzys przeżywa miliony rodzin, wiele z nich się rozpada, ale instytucja rodziny trwa nadal. Z socjologicznego punktu widzenia zarówno zalegalizowane pary jak i trwałe pary niezalegalizowane wraz ze swymi dziećmi tworzą instytucję rodziny, o ile wypełniają jej podstawowe funkcje. Dlatego też rodzina w okresie przemian jako wartość uniwersalna powinna być chroniona, gdyż osłabienie jej roli w życiu społecznym jest źródłem wielu problemów.

³⁴ F. Adamski, *Rodzina*, s. 214–215.

3. Rodzina, jako wartość

Spółeczeństwa przechodzące transformację doświadczają wielu zmian w życiu politycznym, gospodarczym i społecznym. W latach 90 społeczeństwo polskie weszło w transformację ustrojową i ekonomiczną, która przyczyniła się do zmian w sferze wartości. Ze wszystkich stron napływają hasła propagujące wciąż coś nowego, coraz bardziej atrakcyjnego. Jednostka zaczyna gubić się w chaosie różnorodności, wszystko zdaje się być względne, brakuje wyraźnych wskazówek ukierunkowanych na wartości uniwersalne.

Rodzina, jako mikrosystem społeczeństwa jest czułym barometrem odzwierciedlającym zachodzące w nim przemiany. Mimo przekształceń, jakie zachodzą w jej strukturze i funkcjach, pozostaje ona bardzo istotnym elementem w kształtowaniu wartości i w ich przekazywaniu. W niej młode pokolenie uczy się zasad współżycia z ludźmi, miłości, szacunku, pełnienia ról i obowiązków, przejmuje wzorce postępowania oraz tradycje.

W latach 2002–2005 przeprowadzono badania dotyczące preferowanych wartości wśród gimnazjalistek i ich matek. Terenem badań w latach 2002/2003 było gimnazjum w Miejskiej Górcie, a w latach 2004/2005 dwa gimnazja leszczyńskie, łącznie badaniami objęto 300 osób. Następnie wyniki obydwu tur badań porównano ze sobą.

Mimo wielu zmian rodzina sama w sobie nie traci na znaczeniu. Rodzina pozostaje wciąż najważniejszą komórką, przekazującą wartości, normy i wzory postępowania. W świadomości badanych córek, a także matek zajmuje czołową pozycję i jest uznawana za najcenniejszą wartość w życiu człowieka³⁵.

Młode pokolenie matek poddane nowym doświadczeniom, odmiennym od doświadczeń matek starszego pokolenia przekazuje inne wartości swoim córkom, niż same przejęły z rodziny pochodzenia. Podobieństwo rodziny z rodziną pochodzenia, wciąż istnieje i wciąż deklarowana jest chęć przejmowania z niej wzorców, ale wzorce te dotyczą innych sfer, tradycja rodzinna przekazywana jest wybiórczo. To, co warte jest przejęcia w opinii matek tylko częściowo pokrywa się z tym, co chciałyby przejąć córki z rodziny pochodzenia. Matki za najcenniejszy wzorzec uznały sposób wychowania dzieci, a po nim religijność i szacunek dla starszych. Córki uważają, że godny dla naśladowania jest porządek, szacunek dla starszych i religijność.

³⁵ Wnioski oparte są na powyższych badaniach. Szczegółowe opracowanie wyników badań w: B. Wiśniewska *Preferowane wartości rodzinne w opinii gimnazjalistek i ich matek*, Leszno 2003, *Najwyżej cennie wartości rodzinne w opinii leszczyńskich gimnazjalistek i matek*, Wrocław 2005,

Uwidacznia się w polskiej rodzinie wyraźnie zagrożenie jej funkcji prokreacyjnej w wymiarze demograficznym. Dzietność polskich rodzin spada, a z danych empirycznych uzyskanych z przeprowadzonych badań nic nie wskazuje na to, aby ten proces zahamować. Przyszłe matki chcą, bowiem wyraźnie ograniczyć ilość posiadanych dzieci do maksymalnie dwojga. Ograniczenia te wynikają często z trudności, jakimi borykają się współczesne rodziny, tj. z brakiem pracy lub jej charakterem, a co za tym idzie z trudną sytuacją ekonomiczną. Przyczyny tego zjawiska są złożone. Za jedną z nich można uznać sytuację materialną rodzin, zależną od liczebności rodziny.

Według badań nad budżetami gospodarstw domowych to liczba dzieci decyduje o poziomie dochodów na 1 osobę w gospodarstwie domowym. Już przy trojgu dzieciach wydatki na żywność i stałe opłaty mieszkaniowe zbliżają się do 50%, a w przypadku rodzin z czwórką i większą liczbą dzieci przekraczają 50% ogółu wydatków rodziny. Ogranicza to wydatki na zaspokojenie potrzeb rozwojowych dzieci: edukację, rekreację, kulturę³⁶.

W świadomości młodego pokolenia dzieci w pewnym stopniu utożsamiane są z ograniczeniem wolności, z niemożnością skorzystania z szerokiej gamy ofert cywilizowanego świata. Wydłużony okres kształcenia, konieczność zmiany kwalifikacji, wzrost znaczenia kariery zawodowej to wszystko są czynniki zmniejszające dzietność w rodzinie. Elementem najbardziej wpływającym na liczbę dzieci w rodzinie zdaniem badanych są przede wszystkim charakter wykonywanej pracy oraz warunki ekonomiczne, a także więzi i uczucia. Coraz częściej używa się słów polityka prorodzinna, ale tak naprawdę to nie wiele robi się jeszcze w kierunku niesienia rzeczywistej pomocy rodzinie. Brak wyspecjalizowanej kadry, która potrafiłaby należycie wspomagać rodzinę w jej codziennych problemach. Charakter pomocy, jaki oferuje się polskiej rodzinie obwarowany jest wieloma kryteriami, jest selektywny. Rodzinie pomaga się wówczas, gdy wyczerpią się możliwości samej rodziny i otaczającego ją rynku. Brak fachowego wsparcia i takiej polityki społecznej, która zapewniałaby poczucie bezpieczeństwa całej rodzinie, a szczególnie kobietom, by chęć zostania matką nie kojarzyła się z obawą przed utratą pracy.

Większość matek chciałaby całym sercem poświęcić się wychowaniu dzieci, ale prawdą jest też, że sam fakt macierzyństwa postrzegany jest przez współczesną kobietę inaczej, niż było to w myśleniu tradycyjnym. Współczesna kobieta nie pogodzi się z pełnieniem wyłącznej roli żony, matki i gospodyni. Jej ambicje wybiegają daleko poza gniazdo rodzinne. Do szczęścia nie wystarcza jej schludny dom, zadowolenie męża

³⁶ A. Szukielojć-Bieńkuńska, *Sytuacja społeczno-materialna rodzin w świetle wyników badań budżetów gospodarstw domowych*, Warszawa 2004, fragment wystąpienia na Konferencji "Polska Rodzina - wyzwania, działania, perspektywy", http://www.unic.un.org.pl/rok_rodziny/raport_podsumowanie.php

z dobrego obiadu i zadbane dzieci. Współczesna kobieta chce uczestniczyć w życiu społecznym i pracować zawodowo. Jednocześnie biorąc na siebie współodpowiedzialność za utrzymanie rodziny, wymaga partnerskiego udziału męża w obowiązkach domowych i w wychowaniu dzieci. Respondentki obu badanych grup, w ogromnej większości, opowiadają się za równouprawnieniem. Ich zdaniem kobieta na równi z mężczyzną powinna zajmować się pracą zawodową, dziećmi i domem, a mężczyźni mają nie tylko dbać o dobrą kondycję ekonomiczną, ale podobnie jak one, uczestniczyć we wszystkich obowiązkach. Nie zwalniają one mężczyzn z opieki i wychowania dzieci, dostrzegając w nich męski wzorzec i autorytet.

W podziale domowych obowiązków i podejmowaniu decyzji, zdaniem badanych, powinna panować pełna demokracja. Również dzieci należy włączać do codziennego życia rodzinnego. Przy czym córki nieco bardziej dbają o pozycję dziecka w rodzinie i widzą jego uczestnictwo w podejmowaniu decyzji częściej niż matki. Sprawowanie władzy powinno należeć również do obojga małżonków. W niepamięć odchodzi, zatem patriariat, a na jego miejsce z pełnym przekonaniem wchodzi do współczesnej rodziny równouprawnienie jej członków.

Badania potwierdziły wcześniejsze przypuszczenia dotyczące preferowanego charakteru związku kobiety z mężczyzną. Mimo wielu alarmujących głosów, wskazujących na zagrożenie pozycji małżeństwa sakramentalnego, nie potwierdziły się te obawy w badaniach. Sakramentalny związek jest w opinii badanych jedynym związkiem godnym pełnej akceptacji. Być może zbadanie populacji o większej liczebności i zróżnicowaniu przyniosłoby inne wyniki. Fakt, że sakramentalność małżeństwa nie straciła na swej wartości, nie przekreśla wzrostu poziomu tolerancji dla innego rodzaju związków. Wolne związki zyskują tzw. „cichą akceptację”. Dla siebie samych i swoich bliskich badane raczej wykluczają możliwość życia w takim związku, ale wykazują liberalizm w stosunku do innych ludzi. Poziom tolerancji jest znacznie wyższy u junierek – ponad 90% – niż u senierek – około 60%.

Trwałość związku kojarzy się wszystkim z wymiarem czasowym i pokonywaniem wszelkich przeszkód. Badane uznały, że trwały związek to taki, który oprze się wszelkim przeciwnościom i przetrwa, aż do śmierci. Tyle, jeśli chodzi o zdefiniowanie pojęcia trwałego związku – opinia jest bardzo optymistyczna. Inaczej przedstawia się rzeczywiste przetrwanie w związku, bez względu na okoliczności. Badania wykazały, że jest bardzo wiele czynników, które mogą przyczynić się do jego rozpadu. Jednym z nich jest zdrada, wobec której bardziej rygorystyczne są córki, niż matki. Wierność

małżonka jest bardzo istotnym elementem warunkującym trwałość związku. Bardziej skłonne do wybaczenia zdrady byłyby matki, niż córki.

Pojawienie się w życiu kobiety innego mężczyzny, o walorach odpowiadających ideałowi, również mogłoby okazać się przyczyną rozpadu związku (u 1/3 badanych matek). Nie bez znaczenia dla trwałości związku jest różnica wyznaniowa, która w około 45% została uznana za czynnik powodujący rozpad związku.

Podobnie jak w przypadku konkubinatu, zauważa się wysoki poziom tolerancji rozwodu. Badane uznały, że są w życiu sytuacje destruktywne, które w pełni uzasadniają decyzję o rozwodzie. Rozwód jest postrzegany przez obydwie grupy badanych za jedyne wyjście dla cierpiących w małżeństwie lub za ostateczność, a sytuacjami, które go usprawiedliwiają są przede wszystkim przemoc fizyczna i alkoholizm, a także zdrada i przemoc psychiczna. Respondentki zgodnie uznały, że lepiej zrezygnować z podtrzymywania związku za wszelką cenę. Skłonność tolerowania rozwodu jest duża i sięga 70%, ale pod warunkiem, że nie dotyczy ich samych. Matkom przeszkadzałby fakt związania się ich córki z rozwiedzionym mężczyzną, a same córki niechętnie wiązałyby się z „kawalerem z odzysku”.

Optymistyczne hipotezy wysunięte przed rozpoczęciem badań związane z ustaleniem hierarchii wartości życiowych potwierdziły się w wypowiedziach respondentek. Rodzina jawi się, jako najważniejsza wartość w życiu. Na bazie wyników badań nie ma podstaw do mówienia o kryzysie rodziny, jako wartości samej w sobie. Dzieci, jako nieodłączny element rodziny, zyskują również wysoką pozycję. W poczet cennych wartości życiowych zaliczono również wykształcenie i zdrowie oraz miłość partnera i dobra materialne.

Najcenniejsza wartość rodzinna to zgoda, a po niej miłość i bliskość kochanych osób oraz wierność. Cennym walorem rodzinnego życia jest macierzyństwo i wychowanie dzieci. Rodzina, zatem wraz ze składającymi się czynnikami jest wartością najbardziej aktualną i z opinii córek wynika, że nadal taką pozostanie. Wartość współczesnej rodziny, nie opiera się na względach ekonomicznych. Ponad wszelką wątpliwość najistotniejszym spoiwem jest miłość małżonków, ich wzajemna wierność oraz partnerstwo. Czynnik statusu ekonomicznego jest bardzo ważny, ale nie jest on decydujący. Decydujący jest czynnik emocjonalny.

Mimo optymizmu płynącego z uzyskanych wyników badań, wciąż niepokojące są wypowiedzi dotyczące kryzysu rodziny, które zapewne nie są bezpodstawne. Chcąc zweryfikować pogląd na temat obaw związanych ze współczesną rodziną i poznać opinię badanych zapytano w ankiecie wprost – czy rodzina przeżywa kryzys i w czym się on przejawia? Okazuje się, że 93,92% respondentek twierdzi, że rodzina

przeżywa kryzys. Jego przejawem nie jest jednak zanik wartości rodzinnych, czy umniejszenie pozycji małżeństwa sakramentalnego. Źródło kryzysu leży na zewnątrz rodziny, przede wszystkim w rosnącym bezrobociu, które pociąga za sobą ubożenie. Prawie 80% badanych, które uznało, że rodzina przeżywa kryzys, jest zdania, że wszelkie problemy wynikają ze złej sytuacji ekonomicznej. Ponad 20 % uznało za zasadniczego wroga rodziny – alkoholizm.

Wyniki mówią same za siebie. Współczesna rodzina polska nie czuje się zagrożona od wewnątrz, ale nie potrafi zaradzić czynnikom zewnętrznym, tzn. ogólnokrajowemu ubożeniu społeczeństwa, spowodowanego brakiem pracy, a co za tym idzie brakiem środków do godnego życia i zaspokajania potrzeb. Uzyskane dane empiryczne są wołaniem o pomoc. Chcąc zachować w świadomości obywateli rodzinę i posiadanie dzieci jako wartość najwyższą, państwo musi otoczyć ją opieką i wsparciem.

W Raporcie podsumowującym Konferencję „Polska Rodzina - wyzwania, działania”, sformułowano kierunki zmian w polityce rodzinnej.

Celami polityki rodzinnej powinno być:

- Tworzenie warunków sprzyjających powstawaniu rodzin, zawieraniu małżeństw i realizacji planów prokreacyjnych;
- Wspieranie partnerskiego modelu rodziny z dwojgiem pracujących rodziców, odpowiedzialnych w równym stopniu za obowiązki wewnątrzrodzinne i ich wypełnianie;
- Tworzenie warunków sprzyjających rozwojowi młodego pokolenia w rodzinie stanowiącego czynnik poprawy jakości kapitału ludzkiego;
- Pomoc rodzinom w trudnych sytuacjach (ubogim, osób bezrobotnych, wielodzietnym, niepełnymi);
- Tworzenie warunków sprzyjających umacnianiu więzi rodzinnych i trwałości rodziny.

Polityka rodzinna powinna opierać się na zasadach:

- Poszanowania podmiotowości i suwerenności rodziny;
- Dobra dziecka;
- Równości szans (dla młodego pokolenia, dla kobiet mężczyzn);
- Partnerstwa w rodzinie i z rodziną (relacje między rodziną a podmiotami polityki rodzinnej).

Dla realizacji celów polityki rodzinnej potrzebne jest:

- Prowadzenie polityki aktywnej, tzn. wykorzystującej aktywizujące formy i metody działania, pozwalających na udział rodzin w rozwiązywaniu własnych problemów

i aktywności na rzecz swojego środowiska poprzez działania w formach zinstytucjonalizowanych, ruchach społecznych, samopomoc.

- Działania wielu podmiotów. Głównym podmiotem odpowiedzialnym jest państwo. Podmioty współdziałające i realizujące bezpośrednie zadania polityki rodzinnej to: samorzady lokalne, organizacje pozarządowe, kościoły różnych wyznań, związki zawodowe, zakłady pracy. Te ostatnie mogą tego dokonywać poprzez zarządzanie zasobami ludzkimi z uwzględnieniem różnorodności ze względu na wiek i płeć; upowszechnianie programów praca - życie (work-life balance, family-friendly employment), elastyczność organizacji pracy.
- Stosowanie wielu różnorodnych instrumentów i metod działania w dostosowanych do przyjętych celów polityki rodzinnej i adekwatnych do problemów i potrzeb rodzin. Tworzenie warunków sprzyjających powstawaniu rodzin i ich rozwojowi to możliwość osiągnięcia i utrzymania samodzielności ekonomicznej poprzez dostęp do edukacji - pracy - mieszkań.

Realizacja powyższych postulatów to warunek zapobieżenia kryzysu rodziny w świadomości obywateli, który byłby „czarnym scenariuszem” oznaczającym dewaluację wszelkich cennych wartości moralnych. Młodzi ludzie, chcący założyć rodzinę muszą mieć poczucie bezpieczeństwa i pewność, że w razie kryzysu uzyskają pomoc, wtedy odważniej będą podejmować decyzję o posiadaniu dzieci. Wyeliminowanie stresogennego czynnika, jakim jest brak środków na przeżycie od pierwszego do pierwszego pozwoli uniknąć wielu innych niepowodzeń, mogących w konsekwencji doprowadzić do rozpadu związku.

III. WSPÓLPRACA SZKOŁA – RODZICE: WYBRANE PŁASZCZYZNY I ASPEKTY

Obok rodziny, szkoła wypełnia w znacznym stopniu obszar życia człowieka, w pewnym okresie staje się dla niego istotnym punktem odniesienia. Wychowanie i edukacja są główną płaszczyzną, na której zasadza się współpraca obu środowisk.

Osobą, od której niewątpliwie zależy powodzenie współpracy nauczyciel – rodzic jest nauczyciel, wychowawca klasy. Jest on zobligowany do organizacji działań wspólnie z rodzicami dla dobra dzieci. Współpraca powinna być świadoma, przemyślana, planowa i satysfakcjonująca obie strony. Obszar współpracy z rodzicami jest jednym z trudniejszych zagadnień w prawidłowym funkcjonowaniu szkoły, dlatego powinien stanowić istotny element zarządzania placówką. Praca z klientem (uczeń, rodzic) wymaga rzetelnego rozpoznania jego sytuacji, taktownej komunikacji, umiejętności uwzględniania określonych preferencji, aktywnego słuchania, wdrażania innowacji, dostosowywania oferty, ale jednocześnie asertywności oraz umiejętnego eksponowania celów nadrzędnych pracy szkoły.

Regułą są obustronne deklaracje o chęci współpracy. Jednak codzienność pokazuje, że jeszcze wiele pracy należy włożyć, by deklaracje zamieniły się w czyny.

Większość rodziców rzeczywiście chce uczestniczyć w życiu szkoły, ale tuż obok aktywnych i angażujących się pojawiają się kontrolerzy i malkontenci, którzy zawsze znajdą powód by nie uczestniczyć w życiu szkoły oraz tacy, którzy roszczeniowo nastawieni do całego świata zawsze oczekują bezwzględnego rozwiązywania problemów na ich korzyść.

1. Warunki owocnej współpracy

„Truizmem będzie stwierdzenie, iż edukacja wspiera się na trzech zasadniczych filarach: uczniach, nauczycielach i rodzicach. Jeśli pominie się lub osłabi którykolwiek z nich, cała budowla chwieje się w posadach”

Krzysztof Śnioszek

(Krajowe Porozumienie Rodziców i Rad Rodziców)

Chyba każdy nauczyciel i nie jeden rodzic zadawał sobie pytanie - *Co zrobić, aby współpraca była owocna i jak najmniej uciążliwa dla obu stron?*

Przyczyn niewłaściwego współdziałania nauczycieli i rodziców można szukać we wzajemnej nieufności i zbyt dużym obciążeniu się odpowiedzialnością za wychowanie.

Błędem często popełnianym przez nauczycieli jest przyjmowanie postawy lepiej poinformowanych i wszystko wiedzących. Dyskredytowanie rodzica w roli opiekuna i wychowawcy z góry skazuje wzajemne stosunki na niepowodzenie. Szkoła nie ma patentu na nieomyślność, nauczyciele muszą postrzegać rodziców jako równorzędnych partnerów i sojuszników.

W statucie Europejskiego Stowarzyszenia Rodziców (EPA), którego pełnoprawnym członkiem od 1993 roku jest również Polska znalazło się stwierdzenie: „*Rodzice, jako pierwsi nauczyciele swoich dzieci ponoszą szczególną odpowiedzialność za ich edukację, zaś edukacja szkolna ma wspierać domową, a nie ją zastępować*”³⁷.

Jeszcze na początku lat 90. relacje pomiędzy szkołą i rodziną miały charakter tradycyjny. Świadomość walorów, jakie może nieść wzajemna współpraca była niska po obu stronach. Rodzice pełnili w szkole rolę drugorzędną, rezerwowano dla nich zadania o charakterze pomocniczym, np. naprawę sprzętu, "załatwianie środków finansowych", pomoc przy remontach. Brakowało podstawowego czynnika, a mianowicie dialogu, opartego na wzajemnej akceptacji i zrozumieniu. Bardzo istotnym czynnikiem jest, by relacje zachodzące między nauczycielami i rodzicami były prawdziwe, autentyczne, pozbawione zakłamania. Rodzic powinien być partnerem, mającym świadomość swojej współodpowiedzialności za dziecko, mieć poczucie sprawstwa i autentyczności pełnionej przez niego roli. „Codzienna” obecność rodziców w szkole buduje w oczach dziecka przyjazny i bezpieczny wizerunek miejsca, które w pewnym sensie staje się jego drugim domem.

Mieczysław Łobocki sformułował warunki dobrej i skutecznej współpracy szkoły i rodziców już ponad 20 lat temu, są one nadal aktualne. Wśród nich wymienia:

Partnerskie relacje łączące nauczycieli i rodziców – wykluczą one dominację jednej ze stron i nie dopuszczą do zbyt dużej ingerencji rodziców w pracę nauczyciela, doprowadzą do tego, że podejmowane decyzje będą miały charakter kompromisu.

Wspólne cele wychowawcze szkoły i domu rodzinnego – ochronią dzieci przed wypaczeniem charakteru i nie dopuszczą do wzajemnego podważania własnych autorytetów. Będą sprzyjały wielostronnemu rozwojowi uczniów, pozwolą na lepsze poznanie i rozumienie uczniów.

Swobodna wymiana opinii rodziców o rodzinie i szkole – przepływ informacji musi mieć charakter wielokierunkowy i dotyczyć powinien przede wszystkim postępów i trudności uczniów w nauce i zachowaniu. Pozwoli to nauczycielom szerzej spojrzeć na uczniów

³⁷ Statut Europejskiego Stowarzyszenia Rodziców, <http://www.vulcan.edu.pl/rodzice/szkola/rady/index.html>

i zweryfikować własne o nich opinie, a rodzicom umożliwi bliższe poznanie środowiska szkolnego.

Wyświadczenie sobie konkretnych usług przez nauczycieli i rodziców – chodzi tu głównie o czynne zaangażowanie w wykonywaniu różnych zadań organizowanych w wyniku podjętej współpracy między szkołą i domem. Może to być pomoc rodziców związana z organizowaniem wycieczek, imprez i uroczystości szkolnych, jak również dyskretna pomoc nauczycieli w doradzaniu w sprawie nurtujących ich problemów³⁸.

Jakość pracy szkoły zależy od tego, czy w swej misji będzie postrzegać samą siebie jako formalnie powołaną instytucję z określonymi zadaniami statutowymi do wypełnienia, czy będzie widzieć siebie jako zbiór relacji pomiędzy podmiotami uczestniczącymi, gdzie istotą współistnienia jest odpowiedni klimat emocjonalny z dominacją kooperacji, partnerstwa, wzajemnego wsparcia i zrozumienia.

Jedną z najistotniejszych metod zwiększenia skuteczności współpracy nauczycieli z rodzicami jest przestrzeganie określonych **zasad współpracy**:

- zasada pozytywnej motywacji, gdyż nieodzownym warunkiem skutecznego współdziałania wychowawcy i rodziców jest dobrowolny i chętny w nim udział,
- zasada partnerstwa – postulująca równorzędne prawa i obowiązki wychowawcy i rodziców, aby żadna ze stron nie czuła się mniej wartościowa od drugiej,
- zasada wielostronnego przepływu informacji – zakładająca konieczność uruchomienia różnych źródeł porozumienia między nauczycielami a rodzicami, wielokierunkową wymianę opinii zarówno między nauczycielami a rodzicami, jak i samymi nauczycielami i samymi rodzicami);
- zasada jedności oddziaływań – przypominająca o konieczności realizowania przez szkołę i rodzinę zgodnych ze sobą celów;
- zasada aktywnej i systematycznej współpracy – uwydatniająca potrzebę czynnego i stałego zaangażowania wychowawcy klasy i rodziców w wykonywaniu poszczególnych działań w ramach współpracy, nie wykluczająca jednak różnego stopnia zaangażowania i systematyczności partnerów współdziałania

Pełną skuteczność współdziałania rodziców i nauczycieli obok wyżej wymienionych zasad zapewni stosowanie różnorodnych form współpracy. Jakie płaszczyzny i aspekty objmie współpraca zależy od cech środowiska, w którym funkcjonuje placówka, od preferencji poszczególnych podmiotów uczestniczących, od cech osobowościowych, od aspiracji edukacyjnych, od poziomu wiedzy i umiejętności wychowawczych, od zaplecza ekonomicznego, bazy lokalowej i wielu innych czynników.

³⁸ M. Łobocki, *Współdziałanie nauczycieli i rodziców w procesie wychowania*, Warszawa 1985.

Chcąc skutecznie wdrożyć współpracę na linii szkoła - rodzice i oraz nadać jej rangę stałego elementu w funkcjonowaniu szkoły, należy najpierw dokładnie rozpoznać środowisko rodziców, zmotywować nauczycieli a następnie opracować program. Prawdziwa, rzeczowa współpraca, w której każdy zna swoje powinności, możliwości a przede wszystkim cele ma szansę powodzenia, buduje wzajemne zaufanie, partnerstwo i jest nastawiona na wspólne dobro.

W całokształcie podejmowanych działań nieodzownym elementem jest odpowiednia motywacja środowiska rodzinnego, niczego nie uda się zrobić wbrew woli rodziców dziecka.

Według Waldemara Segieta rodzic powinien być zainteresowany kierunkami pracy szkoły, trudnościami, z jakimi musi się ona borykać, dokonywać właściwej, obiektywnej oceny pracy nauczyciela, lepiej poznawać swoje dziecko i jego sytuacje w szkole, dokonywać właściwej, obiektywnej oceny własnego dziecka, współkształtować nauczanie i wychowanie w szkole, dążyć do wzajemnego uzupełniania się edukacji domowej ze szkolną, przeciwdziałać izolowaniu edukacji w rodzinnym domu od edukacji szkolnej³⁹. Zarówno rodzice, jak i nauczyciele muszą przezwyciężyć swoje osobiste ograniczenia. Chcąc współdziałać, rodzice i nauczyciele powinni dążyć do tego, aby ich kompetencje były wytworem współpracy. Stanem pożądanym jest wspólne działanie, dlatego współpraca jest zarówno punktem wyjścia, jak i celem działania nauczycieli i rodziców⁴⁰.

2. Rozpoznanie środowiska rodzinnego, lokalnego i szkolnego

Na wychowanie i rozwój młodych jednostek mają wpływ środowisko rodzinne, szkolne a także lokalne. Dzieci bardzo wcześnie przekraczają progi rodzinnego domu i wkraczają w coraz bardziej złożone kręgi wspólnot ludzkich, grup i instytucji, które w różnym zakresie zaczynają wypełniać jego przestrzeń życiową. Oddziaływania tych środowisk krzyżują się, oddziałują na wychowanie i nauczanie młodego człowieka. Wszelkie interakcje zachodzące w tych środowiskach stają się punktem wyjścia, postawą do nabywania umiejętności funkcjonowania w dorosłym życiu. Niekwestionowaną sprawą jest fakt, iż istnienie wewnętrznych powiązań i więzi sprzyja rozwojowi młodego człowieka. Dzięki nim dziecko nie gubi się w otaczającej go rzeczywistości.

Szkolne programy wychowawcze zgodne z wartościami uznawanymi i akceptowanymi w rodzinach swoich uczniów, prawidłowo rozpoznane potrzeby, możliwości i sytuacja

³⁹ W. Segiet, *Rodzice- nauczyciele. Wzajemne stosunki i reprezentacje*, Poznań 1999, s. 179.

⁴⁰ Tamże, s. 148.

dzieci oraz oczekiwania rodziców są podstawową wskazówką dla nauczyciela, jak organizować pracę z uczniami i jak organizować współpracę z rodzicami.

Obecność rodziców w szkole nie powinna ograniczać się do funkcji kontrolnych, współorganizowania imprez czy wsparcia materialnego szkoły. Istotą współdziałania powinien być wzrost kontaktów środowiska rodzicielskiego z nauczycielskim, tworzenie wspólnych pomysłów, idei i działań, które w konsekwencji przyczynią się do zmiany szkoły w aktywny ośrodek rozwoju edukacyjnego i kulturowego.

Efektem współpracy rodziny i szkoły powinna być integracja obu środowisk wychowania, w sferze organizacyjnej i merytorycznej. Od stopnia scalenia obu środowisk wychowawczych zależy jakość współpracy. Podejmując się trudnego zadania, jakim jest stworzenie optymalnego programu współpracy z rodzicami musimy mieć na uwadze wstępne nastawienie rodziców do tego rodzaju działań. Można wyróżnić następujące stopnie scalenia środowiska rodziców i szkolnego:

- Partycypacja (współdziałanie, współpraca); rodzina jest w zakresie wychowania zgodna, rodzice inspirują działalność wychowawczą szkoły, przyjmują wobec niej postawę partnerską, aktywną. Stan ten jest najkorzystniejszy wychowawczo.
- Przystosowanie, inaczej akomodacja; ma niższy jakościowo charakter powiązań wychowawczych i opiekuńczych obu elementów środowiska. Rodzice są pozytywnie ustosunkowani do wymagań stawianych im przez szkołę, ale ograniczają się wyłącznie do wypełniania poleceń szkoły, brak jest inicjatywy w kreowaniu współpracy ze szkołą. Współdziałanie jest jednostronne, z inicjatywą po stronie szkoły.
- Inercja, bierność, obojętność. Rodzina pozostaje obojętna wobec szkoły i jej zadań.
- Opozycja, odrzucenie, sprzeczność interesów, konflikt. Szkodliwe postawy wychowawcze rodziców, graniczące często ze zjawiskami patologii. Nawiązanie dialogu wychowawczego między szkołą a rodziną jest niemożliwe.

Nieodpowiedni stopień integracji zakłóca albo wręcz uniemożliwia współpracę. Jest to nie lada wyzwanie dla nauczycieli i dyrektora.

Wymóg wysokiej jakości, nie zostanie osiągnięty bez właściwego rozpoznania oczekiwań rodziców wobec szkoły i odwrotnie, a tu niezbędna jest przede wszystkim wymiana informacji.

Szkoła powinna m.in. informować rodziców o :

- celach i zadaniach wychowania, opieki i dydaktyki,
- sposobach i warunkach realizacji przyjętych programów,
- potrzebach w zakresie opieki i wychowania w środowisku,

- udziale szkoły w rozpoznawaniu trudności i a także oczekiwań obecnych i przyszłych klientów,
- prowadzonych pracach nad doskonaleniem pracy szkoły, osiągnięciach w zakresie pracy dydaktyczno–wychowawczej i opiekuńczej, ich uwarunkowaniach, napotykanymi trudnościami i sposobach ich przezwyciężenia.

Zarówno uczniowie, rodzice, jak też absolwenci są doskonałymi ambasadorami szkoły, dlatego powinni być o wszystkim dobrze poinformowani. Natomiast rodzice powinni przekazywać szkole informacje o :

- organizacji życia dzieci w domu i najbliższym otoczeniu,
- warunkach zapewnianych przez dom,
- stanie opieki i wychowania w domu, trudnościach w tym zakresie,
- formach i metodach wychowawczych,
- chęci włączenia się do realizacji zadań podejmowanych przez szkołę,
- ideach mogących polepszyć działalność statutową szkoły.

Najlepszym narzędziem do pozyskiwania takich informacji są ankiety i rozmowy. Rodzice są bogatym źródłem pomysłów, możliwości, posiadają doświadczenie i niejednokrotnie umiejętności, które można znakomicie wykorzystać w celu uatrakcyjnienia pracy dydaktycznej i wychowawczej. Istotne jest, aby badania były przeprowadzane na wszystkich poziomach współpracy. Warto poznać zdanie rodziców na temat:

- spraw organizacyjnych – czy proponowane przez szkołę rozwiązania wydają im się właściwe,
- priorytetów w działaniach podejmowanych przez szkołę,
- form współpracy ze szkołą,
- obszarów oczekiwanej pomocy ze strony dyrekcji i nauczycieli.

Wyniki badań i analiz oraz wnioski powinny poznać wszystkie podmioty. Spostrzeżenia uwzględnione w dalszym planowaniu pracy szkoły, są bazą do sformułowania misji i wizji szkoły, a następnie celów, płaszczyzn, aspektów i zasad współpracy oraz zakresu kompetencji i charakteru kontaktów.

Po jakimś czasie warto zbadać:

- poziom zadowolenia ze współpracy wszystkich zaangażowanych stron,
- co wnosi (wniosło) wzajemne współdziałanie do jakości funkcjonowania rodziców, nauczycieli i uczniów na terenie szkoły,

- jakie propozycje zmian można wdrożyć by współpraca układała się jeszcze efektywniej,
- jakie wymierne cele udało się osiągnąć na drodze współpracy.

Mając pełny i aktualny obraz współpracy rodziców i szkoły, zawsze jesteśmy w stanie w razie potrzeby szybko reagować i modyfikować działania.

3. Płaszczyzny współpracy rodziców i szkoły - praktyczne egzemplifikacje

Zarówno nauczycielom, jak i rodzicom zależy na dobrej współpracy, skierowanej na najpełniejszy i najlepszy rozwój dziecka w najlepszych warunkach. Początkiem wszystkiego jest stworzenie klimatu zaufania i zasad współpracy.

Warto w tym miejscu zapoznać się z wytycznymi opracowanymi przez Irenę Dzierzgowską zawartymi w *Kodeksie szkoły przyjaznej rodzicom*.

- Rodzice z ufnością oddają szkole swój największy skarb. My - dyrekcja, nauczyciele i cały personel szkoły - wyrażamy wolę współpracy z rodzicami, tak, aby wspólnie tworzyć najlepsze warunki rozwoju dzieci.
- Będziemy starali się poznać oczekiwania rodziców. Są one dla nas wskazówką, jak organizować pracę naszej szkoły. Zadowolenie rodziców jest miarą jakości naszej pracy.
- Będziemy uważnie słuchali informacji rodziców o potrzebach ich dzieci i o warunkach, które najlepiej będą sprzyjały rozwojowi naszych uczniów.
- Rodzice są pierwszymi wychowawcami swoich dzieci. Będziemy się starali realizować program wychowawczy zgodny z wartościami uznawanymi w rodzinach naszych uczniów i akceptowany przez rodziców.
- W trakcie pracy lepiej poznajemy naszych uczniów. Będziemy rzetelnie i obiektywnie informować rodziców o postępach dzieci. Będziemy przekazywali rodzicom informacje o sukcesach ich dzieci. Nie ukrywamy żadnych problemów, omawiamy je z rodzicami po to, aby wspólnie lepiej je rozwiązywać.
- Będziemy uprzejmi, życzliwi i delikatni. Wiemy, jak rodzice głęboko przeżywają zarówno sukcesy, jak i porażki swych dzieci.
- Widzimy bardzo wiele miejsca dla współpracy z rodzicami. Chcemy, aby rodzice dobrze się czuli w szkole, znaleźli tu swoje miejsce, tworzyli grupę ludzi, którzy mają podobne problemy i mogą się wzajemnie wspierać.

- Rodzice mają prawo wypowiedzenia opinii na temat wszystkich spraw dotyczących ich dzieci. Uwagi rodziców staną się dla nas wskazówką do stałej poprawy jakości naszej pracy.
- Rodzice powinni znać i rozumieć program nauczania - ich pomoc w nauce szkolnej i w odrabianiu domowej przyczynia się do lepszych efektów uzyskiwanych przez dzieci.
- Rodzice i nauczyciele mają wspólny cel: tworzenie warunków do jak najlepszego rozwoju uczniów. Współpraca jest warunkiem i drogą do sukcesu dzieci ⁴¹.

Głębsza analiza powyższych wytycznych pozwala wyłonić jedną nadrzędną zasadę, jest nią **zasada służebności szkoły wobec rodziny**, która jednoznacznie wskazuje hierarchię relacji środowiska rodziców i szkolnego.

Cindy J. Christopher w swojej książce podaje dobre rady dla nauczyciela na lepszą współpracę z rodzicami uczniów:

„1. Proponuj rodzicom różne formy pomocy. Nawet ci, którzy dużo pracują, będą chcieli coś zrobić.

2. Zachęcaj rodziców i okazuj im cierpliwość. Za każdą pomoc dziękuj na piśmie.

3. Traktuj rodziców jak równych sobie. Oni wiedzą o swoim dziecku bardzo dużo i znają je dłużej niż ty.

Pytaj rodziców o to, w czym chcieliby pomagać.

Nie ograniczaj się do rodziców. Możesz prosić o pomoc także dziadków, którzy mają więcej czasu niż rodzice i bardzo kochają swoje wnuki ⁴²”.

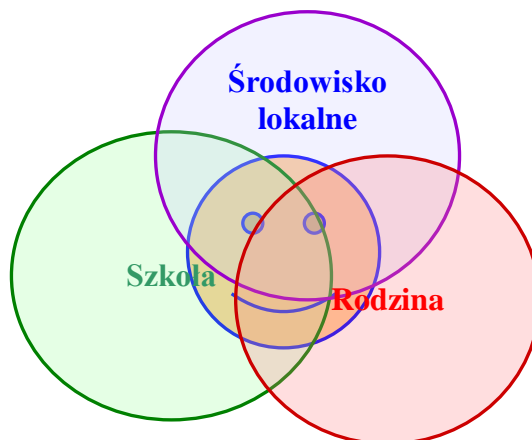
Prawo do egzekwowania przez szkołę obowiązku szkolnego nie może sytuować jej ponad więziami rodzinnymi. Równocześnie rodzice muszą mieć świadomość, że przyjęcie postawy opozycyjnej wobec szkoły, stawia ich w opozycji wobec własnego dziecka.

Joyce Lucy Epstein, amerykańska działaczka stworzyła teorię opisującą współpracę trzech środowisk, w których dziecko funkcjonuje od bardzo wczesnego wieku. Partnerskie współdziałanie domu, szkoły oraz środowiska społecznego (School-Home-Community Partnership) jest pojęciem znanym w USA od lat 80. Model obrazujący zachodzenie wpływów 3 środowisk, z dzieckiem w centrum, przejrzysto ukazuje, że im bardziej poszczególne sfery oddziaływań zachodzą na siebie, tym lepiej. Oznacza to jedność wymagań dydaktycznych, wychowawczych oraz spójność przekazywanych norm. Dziecko

⁴¹ I. Dierzgowska, *Kodeks szkoły przyjaznej rodzicom*, „Wychowawca”, 2001, nr 9., s.14.

⁴² C. J. Christopher, *Nauczyciel – rodzic. Skuteczne sposoby porozumiewania się*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004, s.98.

– uczeń nie jest jedynie przedmiotem, na który oddziałują poszczególne środowiska, jest uczestnikiem wszystkich tych procesów i jednostką czerpiącą korzyści.

Na podstawie długoletnich badań Joyce Lucy Epstein opracowała sześciopunktową klasyfikację obszarów współdziałania rodziny, szkoły i społeczności lokalnej, a sugestie polskich rozwiązań w tym zakresie przedstawiła Maria Mendel. Oto one:

- rodzicielstwo (pomoc rodzicom i rodzinom w tworzeniu domowego środowiska);
- komunikacja (poszukiwanie efektywnych form komunikacji szkoła – dom);
- wolontariat (pozyskiwanie oraz organizowanie rodzicielskiej pomocy i wsparcia);
- nauka domowa (dostarczanie rodzicom informacji oraz pomysłów w zakresie pomagania dzieciom w czynnościach związanych z życiem szkoły);
- współdecydowanie (włączanie rodziców w decydowanie o wszelkich sprawach związanych z życiem szkoły)
- współpraca ze społecznością lokalną (rozpoznawanie i integrowanie działań społeczności lokalnej na rzecz szkół)⁴³.

Koncepcja J.L. Epstein wyraźnie podkreśla, że w modelu rodzina-szkoła-społeczność lokalna najważniejsze jest zaangażowanie rodziców. To oni są najbliżej dziecka, a ono z kolei jest w centrum tej relacji.

Posiadając aktualne dane o potrzebach środowiska i możliwościach placówki jesteśmy w stanie wyobrazić sobie zarys współpracy. Można przedstawić go w formie tabeli, której poszczególne elementy modyfikowane są zależnie od zmieniających się warunków czy też oczekiwań. Taka przejrzysta forma może stanowić bazę wyjściową do opracowania wraz z rodzicami programu współpracy na dany okres.

⁴³ M.Mendel, *Charakterystyka typów zaangażowania rodziców w życie szkoły i lokalnej społeczności*, (na podstawie klasyfikacji J.L. Epstein), <http://www.vulcan.edu.pl>

TABELA 1. *Plaszczyzny, aspekty i formy współpracy szkoły z rodzicami* (opracowanie własne)

Plaszczyzny	Aspekty	Formy
Opieka i wychowanie	<ul style="list-style-type: none"> - organizacja środowiska domowego, - wzorce wychowawcze, - rola rodzica, rola dziecka, rola ucznia, - prawa i obowiązki, - rozpoznanie i zaspokojenie potrzeb dziecka/ucznia - „Klasowi rodzice”(wolontariat) - imprezy środowiskowe, szkolne, apele okolicznościowe, - trudności wychowawcze, 	<ul style="list-style-type: none"> - organizacja warsztatów i inne form spotkań edukacyjnych, pozwalające nieść rodzicom wiedzę o rozwoju dziecka - spotkania warsztatowe lub sugestie dotyczące prawidłowej organizacji warunków domowych dziecka i atmosfery, - zapoznanie z obowiązkami ucznia, kontrola realizacji jako obowiązek rodzica, - informacje na temat wychowania w różnych fazach rozwojowych (kursy, spotkania, prelekcje, ulotki, maile), - wsparcie rodziców w momencie przekraczania przez dziecko kolejnych progów szkolnych - ochotnicy współpracują z wychowawcą w celu rozwiązywania trudności wychowawczych, - współudział rodziców i absolwentów w organizowaniu imprez, - zapraszanie rodziców i absolwentów na uroczystości, apele, - fachowa pomoc w rozwiązywaniu trudności wychowawczych, wsparcie dla rodzica,
Edukacja	<ul style="list-style-type: none"> - wykorzystanie wiedzy i umiejętności rodziców na zasadach wolontariatu, - prace domowe dziecka i nauka własna, - motywowanie do nauki i samodzielnego wysiłku, - oferta zajęć rozwijających dodatkowe umiejętności, - rozwój współpracy rodzic –dziecko w zakresie nauki, - uczestnictwo rodziny w planowaniu celów stawianych uczniowi każdego roku oraz w dalszych krokach jego szkolnej kariery i pracy. 	<ul style="list-style-type: none"> - rodzice w roli nauczycieli, spotkania z ciekawymi ludźmi, - różne kierunki kształcenia dla dorosłych, poszerzanie wiedzy pedagogicznej rodziców, - lekcje otwarte, - informowanie jak organizować czas dziecku, jak pomagać i jak motywować, - zapoznanie z programem nauczania i celami, - prace domowe z udziałem rodziny obejmujące życie codzienne (obserwacje, albumy, doświadczenia),

	<ul style="list-style-type: none"> - współtworzenie różnych programów, - projekty edukacyjne, - nowe metody w pracy dydaktycznej, 	<ul style="list-style-type: none"> - pozyskanie od rodziców informacji o mocnych stronach, zainteresowaniach i uzdolnieniach uczniów. - rozmowa z rodzicem o szczególnych predyspozycjach dziecka i możliwości rozwijania ich w szkole i poza nią, - prace domowe skłaniające ucznia do dyskusji i interaktywnych kontaktów z rodziną wokół zagadnień będących przedmiotem nauki w szkole, - szkolenia w zakresie doradztwa zawodowego i planowania kariery, - projekty, w których realizację zaangażowani są rodzice/środowisko lokalne, - rodzice i absolwenci pomysłodawcami, współautorami i współrealizatorami różnych programów, - informowanie o wprowadzeniu nowych metod i konsultacja,
Profilaktyka	<ul style="list-style-type: none"> - promocja zdrowia, - bezpieczeństwo dzieci w szkole i poza szkołą - zapobieganie uzależnieniom dzieci i dorosłych, - do kogo udać się w sytuacji kryzysowej, 	<ul style="list-style-type: none"> - prelekcje dotyczące zdrowego trybu życia, prawidłowego odżywiania się, sposobów spędzania wolnego czasu, - prawidłowa organizacja czasu i miejsca pracy dziecka - rodzicielskie patrole, - pogadanki, - akcje z udziałem rodziców (Bezpieczna szkoła, Szkoła bez przemocy, Zachowaj trzeźwy umysł), - prelekcje, prezentacje, programy (Siedem kroków) dla rodziców, - współpraca z poradniami, - ulotki, foldery, - spotkania ze specjalistami, - telefony alarmowe, - kontakt do koordynatora do spraw bezpieczeństwa,
Komunikacja	<ul style="list-style-type: none"> - aranżacja współpracy, - dobór form komunikacji szkoły z 	<ul style="list-style-type: none"> - spotkania indywidualne i zbiorowe, - spotkania integracyjne pozwalające

	<p>domem,</p> <ul style="list-style-type: none"> - bieżące informowanie o uczniu, - bieżący przepływ informacji 	<p>wzajemne poznanie się, ankietowanie</p> <ul style="list-style-type: none"> - wysłanie zaproszeń na spotkania w sprawie współpracy, dyskusje, rozmowy, - wybieranie form komunikacji, częstotliwości spotkań razem z rodzicami, szczegółowe pisemne poinformowanie rodziców o stosowanych formach, - bieżące informacje w listach, ogłoszeniach, na gazetkach, telefonicznie, w trakcie spotkań, zebrań, wywiadówek
Zarządzanie	<ul style="list-style-type: none"> - włączanie rodziców w podejmowanie szkolnych decyzji; ukierunkowanie na rozwój liderów oraz reprezentacji rodzicielskich. - wybory - liderzy i reprezentanci, - znajomość szkolnej dokumentacji, - znajomość aktów prawnych dotyczących rodziców, - diagnoza oczekiwań i opinii, 	<ul style="list-style-type: none"> - przeprowadzenie wyborów do rady szkoły, rady rodziców, trójek klasowych, innych organizacji, komisji), - włączanie rodziców w skład szkolnych ciał doradczych, zespołów pracujących nad podniesieniem jakości pracy szkoły oraz innych, - opracowywanie, opiniowanie, zatwierdzanie przez rodziców szkolnej dokumentacji (statut szkoły, program wychowawczy, program profilaktyki, wso, kalendarz imprez itp.) - zapoznanie i analiza dokumentacji, - zapoznanie z aktami prawnymi regulującymi funkcjonowanie rodziców w placówkach oświatowych, - wskazanie możliwości współpracy z organizacjami rodziców na szerszym szczeblu wykraczającym poza szkołę, - pozyskanie informacji na temat potrzeb ucznia, programów nauczania i wychowania realizowanych w szkole oraz własnej satysfakcji ze stworzonych możliwości zaangażowania się w jej życie.
Ekonomia i finanse	<ul style="list-style-type: none"> - planowanie wydatków, - pozyskiwanie funduszy, 	<ul style="list-style-type: none"> - spotkania robocze z przedstawicielami rodziców, - poszukiwanie sponsorów, sponsoring rodziców, fundacje i stowarzyszenia, - organizacja imprez dochodowych (wieczorki taneczne, festyny)
Promocja szkoły	<ul style="list-style-type: none"> - informacja o możliwościach wyboru kolejnej szkoły, kursu, programu oraz poszczególnych aktywności oferowanych przez szkołę, - jasna informacja o polityce oświatowej 	<ul style="list-style-type: none"> - stworzenie informatora, ulotki, komunikaty, ogłoszenia, plakaty, foldery, gazetki, - współpraca z masmediami –

	<p>gminy oraz szkoły, w każdej ze sfer jej działania; o programach, reformach i wszelkich planach rozwojowych.</p> <ul style="list-style-type: none"> - baza informacji o gminie - informacja o ofercie edukacyjnej, zajęciach pozalekcyjnych, - oferta na ferie i wakacje, - rodzice i absolwenci, jako ambasadorzy szkoły 	<p>zamieszczanie informacji, relacji, reportaży,</p> <ul style="list-style-type: none"> - „drzwi otwarte” - udzielanie informacji o usługach zdrowotnych, poradniach, kulturze, rekreacji, pomocy społecznej itp. - reklama szkoły w mediach, poprzez formy papierowe, bezpośredni kontakt
Czas wolny	<ul style="list-style-type: none"> - szkoła, jako centrum życia społecznego środowiska, - wspólna organizacja i spędzanie czasu wolnego, 	<ul style="list-style-type: none"> - organizowanie spotkań towarzyskich, kulturalnych, wystawy, projekcje, wieczornice, - wspólne majsterkowanie, szydełkowanie, pieczenie, gotowanie, grillowanie itp. - gry zespołowe, turnieje, mecze, - konkursy plastyczne, fotograficzne, literackie, recytatorskie, muzyczne itd. - wycieczki, rajdy, ogniska
Baza szkoły	<ul style="list-style-type: none"> - identyfikacja i integracja możliwości środowiska w zakresie środków, usług itp. w celu polepszenia warunków realizacji szkolnych programów, życia rodzin oraz uczenia się i rozwoju uczniów. 	<ul style="list-style-type: none"> - wykonanie przez rodziców pomocy dydaktycznych, tablic ogłoszeniowych, ramek do zdjęć itp. - praca na rzecz bazy lokalowej i zaplecza (drobne remonty), - założenie przyszkolnego ogródka, dostarczenie warzyw do stołówki,

Powyższa tabela zawiera przykładowe płaszczyzny i aspekty wzajemnej współpracy na linii szkoła - rodzice. Należy pamiętać, że uniwersalnej recepty na owocną współpracę nie ma, każdy, kto podejmuje się tego zadania musi opracować „zasady gry adekwatne do swojego podwórka i graczy”.

Zakończenie

Wpływ rodziny na jednostkę jest kluczowy, ale proces właściwego wychowania dziecka jest możliwy tylko wtedy, gdy obie strony, rodzice i nauczyciele, znajdą płaszczyznę porozumienia, która umożliwi wzajemne uzupełnianie się w działaniu. Obustronny dialog i partnerstwo są w dobie przemian jednym z głównych zadań szkolnego programu wychowawczego.

Kierunek wychowania prezentowany przez nauczyciela powinien harmonijnie współgrać z tym, jaki wybrali rodzice. Inicjatywa z reguły wypływa po stronie szkoły, ale obowiązkiem rodziców jest pomóc nauczycielom w należyтым wywiązywaniu się z zadań wychowawczych.

Trudno jednoznacznie wytłumaczyć, co jest przyczyną wzajemnej ostrożności i nieufności w relacjach pomiędzy rodzicami i nauczycielami. Być może jedną z nich jest obustronna obawa przed krytyczną oceną działań wychowawczych, nauczyciele nie chcą usłyszeć, że ich działania są niekompetentne, a rodzice woleliby uniknąć uwag o błędach wychowawczych.

Zbudowanie atmosfery wzajemnego zaufania i wyzbycie się mechanizmów obronnych przed partnerskim kontaktem jest kanwą i osnową współpracy pomiędzy szkołą i rodziną.

Streszczenie

Problematyka **współpracy** między grupami ludzi nie należy do najłatwiejszych. Jak trudno znaleźć płaszczyznę porozumienia i prowadzić konstruktywny dialog pokazują ostatnie wydarzenia w Polsce i na świecie.

Czasami przyczyną braku porozumienia jest czynnik ludzki, zwykle barierą jest sprzeczność interesów. Środowisko rodzinne i szkoła są nośnikami wartości moralnych i światopoglądowych. Reprezentowanie zgodnej wizji rozwoju dziecka jest podstawą spójnego oddziaływania oraz głównym warunkiem osiągnięcia założonego wspólnie celu wychowania, jakim jest wszechstronny, harmonijny i pełnowartościowy rozwój wychowanka. Istotne jest, by werbalne deklaracje miały odzwierciedlenie w codziennym życiu. Osobisty wzór wychowawcy i rodzica jest najsilniejszym mechanizmem kształującym osobowość wychowanka, jest silnym motywem do podjęcia przez dziecko samodzielnego trudu nauki i kształtowania swojego charakteru.

Permanentny rozwój człowieka jest łańcuchem niezmierzonej ilości ogniwi. Brak łącznika pomiędzy poszczególnymi ogniwami zakłóca cały ten proces, a nawet niweczy to, co do tej pory zostało osiągnięte. Im bardziej części łańcucha zachodzą na siebie, tym silniejsze i bardziej stabilne są efekty wychowawcze.

Niniejsza praca ma na celu ukazać, jak ważna jest współpraca rodziców ze szkołą. Szczególną uwagę poświęcono płaszczyznom, aspektom oraz warunkom efektywnego współdziałania obu środowisk. Omówiono również status prawny rodziców ujęty w przepisy regulujące ich funkcjonowanie w szkole i określające kompetencje oraz zakres wpływów. Sporo uwagi poświęcono samej rodzinie, a w szczególności przeanalizowano procesy przemian, jakim ona podlegała w ostatnich dziesięcioleciach.

Summary

Issues related to **cooperation** between groups of people can certainly be difficult. Recent events in Poland and in the world show clearly how difficult it is to find a common ground of understanding and lead a constructive dialogue.

Sometimes a lack of understanding is caused by the human factor, usually it results from a conflict of interests. Family environment and school are carriers of moral and outlook values. Presenting a unanimous vision of the child's development constitutes a basis of consistent influence and the main condition of achieving the commonly assumed goal of education, i.e. broad, harmonious and balanced development of the child. It is important that verbal declarations should be reflected in the everyday life. Personal example of the teacher and parent is the strongest mechanism shaping the child's personality, and it strongly motivates the child to make an effort of independent education and development of its character.

Permanent human development is a chain of countless links. Lack of bond between particular links disturbs the whole process and can even thwart what has already been achieved. The more the chain links overlap the stronger and more stable the educational effects are.

The aim of this paper is to present the importance of cooperation between the parents and the school. Special attention was given to the grounds, aspects and conditions of effective cooperation between these two groups. The paper also describes the legal status of parents governed by rules regulating their functioning at school and determining their competence and scope of influence. A lot of attention was devoted to the family itself, and a process of transformations the family has been undergoing for the last decade was analysed in particular.

Tłumaczył Zenon Styczysz
(tłumacz przysięgły)

Bibliografia:

1. Adamski F., *Rodzina*, UJ, Kraków 2002.
2. Adamski F., PWN, *Socjologia małżeństwa i rodziny*, Warszawa 1984.
3. Błażejowski Z., *Realizacja funkcji rekreacyjno–towarzyskiej rodziny*, w: *Rodziny polskie o różnym statusie społecznym i środowiskowym*, red. Z. Tyszka, Poznań 1991.
4. Boni M., *Kobiety na polskim rynku pracy*, fragment wystąpienia na Konferencji „Polska Rodzina - wyzwania, działania, perspektywy”, www.unic.un.org.pl
5. Brzana M., *Rodzice–sojusznicy czy kula u nogi?*. „Edukacja i dialog”, nr 8, Gdańsk 1996.
6. Christopher C. J., *Nauczyciel – rodzic. Skuteczne sposoby porozumiewania się*, GWP, Gdańsk 2004.
7. Dierzgowska I., *Kodeks szkoły przyjaznej rodzicom*, „Wychowawca”, nr 9, 2001.
8. Dierzgowska I., *Rodzice w szkole. Poradnik dla dyrektorów szkół, nauczycieli i rodziców*, Wyd. CODN, Warszawa 1999.
9. *Europejska Karta Praw i Obowiązków Rodziców*, www.vulcan.pl
10. *Formalno-prawne aspekty angażowania rodziców w życie szkoły*, www.scholaris.pl
11. Frątczak E., „Zmiany modelu demograficznego rodziny i ich konsekwencje”, fragment wystąpienia na Konferencji „Polska Rodzina - wyzwania, działania, perspektywy”, Warszawa 2004, www.unic.un.org.pl
12. Goodman N., *Wstęp do socjologii*, Zysk i S-ka, Poznań 1997.
13. Gordon Th., *Wychowanie bez porażek w szkole*, PAX, Warszawa 1996.
14. Grzelak-Włodarska B., *Działalność Domów Wczasów Dziecięcych w zakresie wspomagania rozwoju dzieci i rodzin dysfunkcyjnych, Zjawiska patologii życia rodzinnego w Wielkopolsce oraz ich społeczno-prawne konsekwencje*, red. A. Ratajczak, UAM, Poznań 1983.
15. Kawula S., *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, red. T. Pilch, D. Lalak, Żak Wyd. Akademickie, Warszawa 1999.
16. Kawula S., Brągiel J., Janke A., *Pedagogika rodziny*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2006.
17. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997r.*, www.sejm.gov.pl
18. Kowalczyk J., *Przemiany i charakter współczesnej rodziny polskiej*, www.szkolnictwo.pl

19. Kuciarska-Ciesielska M., Marciniak G, Stańczyk J., *Dziecko i rodzina w badaniach GUS*, „Problemy opiekuńczo-wychowawcze”, 4/1996.
20. Łobocki M., *Współdziałanie nauczycieli i rodziców w procesie wychowania*, Warszawa 1985.
21. Mendel M., *Edukacja społeczna. Partnerstwo rodziny, szkoły i gminy w perspektywie amerykańskiej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2001.
22. Mendel M., *Rodzice i szkoła. Jak współuczestniczyć w edukacji dzieci*, Wyd. A. Marszałek, Toruń 1998.
23. Mendel M., *Charakterystyka typów angażowania rodziców w życie szkoły i lokalnej społeczności (na podstawie klasyfikacji J.L.Epstein)*, www.vulcan.edu.pl
24. Mendel M., *Status rodzica w aktach prawnych*, www.vulcan.pl
25. Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1981.
26. *Podstawowe pojęcia i zagadnienia socjologii rodziny*, red. Z. Tyszka, A. Wachowiak, Poznań 1997.
27. *Przemówienie Jana Pawła II w Nairobi, 19.09.1995r.*, „L’Osservatore Romano”, nr 11–12.
28. Rogala S., *Partnerstwo rodziców i nauczycieli*, PWN, Warszawa 1989.
29. *Rozporządzenie MEN w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz szkół publicznych z dnia 21 maja 2001 r.*, Dz.U. z 2001r. nr 61, poz. 624, www.nettax.pl
30. Segiet W., *Rodzice – nauczyciele. Wzajemne stosunki i reprezentacje*, K i W, Poznań 1999.
31. *Statut Europejskiego Stowarzyszenia Rodziców*, www.vulcan.edu.pl
32. Szukielojć–Bieńkuńska Anna, *Sytuacja społeczno – materialna rodzin w świetle wyników badań budżetów gospodarstw domowych*, fragment wystąpienia na Konferencji „Polska Rodzina - wyzwania, działania, perspektywy”, Warszawa 2004, www.unic.un.org.pl
33. Śliwerski B., *Klinika szkolnej demokracji*, Impuls, Kraków 1996.
34. Śliwerski B., *Rodzice na rzecz szkoły publicznej*, „Głos Nauczycielski”, nr 41, 1995.
35. *Tekst Konwencji o prawach dziecka opublikowany w wraz z załącznikiem zawierającym zastrzeżenia i deklaracje strony polskiej (Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526).*
36. *Tekst ustawy o systemie oświaty ze zmianami wynikającymi z ustawy z dnia 19*

marca 2009r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 56, poz.458), Materiał opracowany w Departamencie Prawnym MEN, www.kuratorium.bialystok.pl

37. Tyszka Z., *Rodzina współczesna – jej geneza i kierunki przemian*, Rodzina współczesna, pod red. M. Ziemskiej, Warszawa 1999.
38. Ustawa z dnia 26 stycznia 1982r. Karta Nauczyciela, www.prawo.vulcan.pl
39. Wieczorek E., *Prawa rodziców w szkole*, „Nowa Szkoła”, nr 2, 2004.
40. Wiśniewska B., *Preferowane wartości rodzinne w opinii gimnazjalistek i ich matek*, Praca dyplomowa, Leszno 2003.
41. Wiśniewska B., *Najwyżej cenione wartości rodzinne w opinii leszczyńskich gimnazjalistek i matek*, Praca dyplomowa, Wrocław 2005.